

ΘΕΟΛΟΓΙΑ

ΤΡΙΜΗΝΟΝ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΝ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

ΤΟΜΟΣ ΝΗ'

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ - ΜΑΡΤΙΟΣ 1987

ΤΕΥΧΟΣ Α'

ΤΟ ΑΠΟΡΡΗΤΟΝ ΤΗΣ ΗΜΕΡΑΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΩΡΑΣ ΤΗΣ ΔΕΥΤΕΡΑΣ ΠΑΡΟΥΣΙΑΣ¹

ΥΠΟ

ΜΑΡΚΟΥ Α. ΣΙΩΤΟΥ

Όμοτίμου Καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν

1. Προδιάθεσις.

Τὸ λόγιον τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ πρὸς τοὺς Μαθητάς του «περὶ δὲ τῆς ἡμέρας ἐκείνης ἢ τῆς ὥρας οὐδεὶς οἶδεν, οὐδὲ οἱ ἄγγελοι ἐν οὐρανῷ οὐδὲ ὁ υἱός, εἰ μὴ ὁ πατήρ» (Μτθ. 24,36, Μρ. 13,32) ἐδημιούργησε μεγάλας δυσκολίας εἰς τὴν θεολογικὴν σκέψιν τῆς Ἐκκλησίας, ἤδη ἀπὸ τῆς πρώτης στιγμῆς τῆς ἐξαγγελίας του². Εἶναι δὲ τὸ ἐπίκεντρον τῶν δυσκολιῶν τούτων ἡ ἔκφρασις αὐτοῦ «οὐδὲ ὁ υἱός». Ἀφ' ἑαυτοῦ γίνεται σαφὲς ὅτι διὰ τοῦ παρόντος λογίου διδάσκειται ἡ ἀνάγκη διατηρήσεως ὡς ἀπορρήτου τῆς «ἡμέρας καὶ τῆς ὥρας» τῆς δευτέρας παρουσίας τοῦ Κυρίου, τοῦ ἀκριβοῦς δηλαδὴ χρόνου τῆς ἐνδόξου ἐπανόδου του εἰς τὸν κόσμον, ὡς κριτοῦ αὐτοῦ.

Ἐπενθυμίζεται ὅτι κατ' ἐπανάληψιν ὠμίλησεν ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς πρὸς

1. Όρα J. Lebreton, L'ignorance du jour du jugement. «Recherches de Science Religieuse», Paris 9, 1918, 281-289. — J. Gnilk a, Parusieverzögerung und Naherwartung in den synoptischen Evangelien und in der Apostelgeschichte. «Catholica. Jahrbuch für Kontroverstheologie». Münster/W. 1959, 13, 277-290. — S. Pezzella, Marco 13,32 e la scienza di Christo. «Rivista Biblica», Brescia 1959, 7, 147-152. — E. Fascher, «Von jenem Tage aber und von der Stunde weiss niemand». Der Anstoss an Mark 13,32 (Mt. 24,36). «Ruf und Antwort an die Gemeinde». FS für E. Fuchs, Leipzig 1964, 475-483. — W. G. Kümmel, Die Naherwartung der Verkündigung Jesu. «Zeit und Geschichte» FS für R. Bultmann, Tübingen 1964, 31-46. — J. Winandy, Le logion de l'ignorance (Mc XIII, 32; Mt XXIV, 36) «Revue Biblique» 75, 1968, 63-79. — K. Berger, Amen-Worte, Berlin 1970, 63 ἐξ. — L. Oberlinner, Die Stellung der «Terminworte» in der eschatologischen Verkündigung des N.T. «Gegenwärt und kommendes Reich». FS für A. Vogtle, Stuttgart 1975, 51-56. Περαιτέρω βιβλιογραφίαν ὄρα παρὰ R u d o l f P e s c h, Das Markusevangelium II. Teil, Freiburg-Basel-Wien 1977, 312-313.

2. Πρβλ. R. P e s c h, μν. ἔργ. II, 309-310.

τούς Μαθητάς του περί τῶν προγνωστικῶν τοῦ τέλους τοῦ κόσμου καὶ περί τῆς συγχρόνου πρὸς αὐτὸ δευτέρας παρουσίας του³. Τὰ περισσότερα ἐκ τῶν εἰς τὰ προγνωστικὰ ταῦτα ἀναφερόμενα λόγια τοῦ Κυρίου συνέβαλον οὐσιαστικῶς εἰς τὴν πρώτην ἐμφάνισιν τῶν ἐν λόγῳ δυσκολιῶν, ἐξ αὐτῶν μάλιστα ὅσα δημιουργοῦν τὴν ἐντύπωσιν περί τῆς δευτέρας αὐτοῦ παρουσίας ὡς ἀμέσως ἐπικειμένης καὶ ἐπὶ θύραις εὐρισκομένης.

Τὰς δυσκολίας αὐτάς ἐκφράζουν· α) ἡ προευαγγελικὴ παράδοσις τοῦ παρόντος λογίου· β) ἡ θέσις του εἰς τὰ κείμενα τῶν Εὐαγγελίων Ματθαίου καὶ Μάρκου, ὡς καὶ ἡ ἀπουσία του ἐκ τοῦ κειμένου τῶν Εὐαγγελίων κατὰ Λουκᾶν καὶ Ἰωάννην· γ) ἡ χειρόγραφος παράδοσις τῆς ἐκφράσεως «οὐ δὲ ὁ υἱὸς» εἰς τὸ κείμενον τοῦ λογίου τούτου· δ) αἱ περί τῆς ἐκφράσεως ταύτης πληροφορίαι τῶν ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων· ε) ἡ ἀναγνώρισις ἢ ἡ μὴ ἀναγνώρισις τῆς ἀθηντικότητος τῆς ἐκφράσεως ταύτης ὑπὸ τῶν συντακτῶν τῶν νεωτέρων μεγάλων κριτικῶν ἐκδόσεων τοῦ κειμένου τῆς Καινῆς Διαθήκης· καὶ στ) τέλος, ἡ ἀσυμφωνία τῶν νεωτέρων ἐρμηνευτῶν περί τῆς ἀθηντικότητος τῆς αὐτῆς ἐκφράσεως.

2. Ἡ προευαγγελικὴ παράδοσις τοῦ λογίου Ματθ. 24,36, Μάρκ. 13,32.

Ἡ προευαγγελικὴ παράδοσις τοῦ παρόντος λογίου ἀπησχόλησεν ἐπαρκῶς τὴν νεωτέραν ἐπιστημονικὴν ἔρευναν⁴. Ταύτης τὸ πλεόν θετικὸν συμπέ-

3. Ὅρα Μτθ. 24,3-13 (Μρ. 13,3-17. Λκ. 21,7-19). 24,29-30 (Μρ. 13,18-31. Λκ. 21,25-33). 24,43 (Λκ. 12,39). 25,31-46 Πρβλ. 1 Θεσ. 5,2-8. 2 Πέτρ. 3,4-10. Ἀποκ. 20,11-15. Πρβλ. B é d a R i g a u x, T é m o i g n a g e d e l' É v a n g i l e d e M a t t h i e u, D e s c l é e D e B r o u w e r 1967, 189-190. — L. C e r f e u x, J é s u s a u x o r i g i n e s d e l a T r a d i t i o n, D e s c l é e D e B r o u w e r 1968, 176 ἐξ. — D i e t e r L ü h r m a n n, D i e R e d a k t i o n d e r L o g i e n q u e l l e, N e u k i r c h e n 1969, 73. — E r i c h G r ö s s e r, D a s P r o b l e m d e r P a r u s i e v e r z ö g e r u n g i n d e n s y n o p t i s c h e n E v a n g e l i e n u n d i n d e r A p o s t e l g e s c h i c h t e, 3. A u f l. B e r l i n 1977, 78.

4. Πέρα τῆς προσημειωθείσης εἰδικῆς βιβλιογραφίας ἡ ἐν λόγῳ ἔρευνα παρουσιάζεται εἰς τὰς κάτωθι ἐργασίας: P a u l W e r n l e, D i e s y n o p t i s c h e F r a g e, F r e i b u r g i. B r. 1899, 142. — G u s t a f D a l m a n n, D i e W o r t e J e s u, 2. A u f l. L e i p z i g 1930, ἀνατύπως Darmstadt 1965, II, 158-159. καὶ 235. R. B u l t m a n n, D i e G e s c h i c h t e d e r s y n o p t i s c h e n T r a d i t i o n, 7. A u f l. G ö t t i n g e n 1921, 128, 130, 132, 162 καὶ E r g ä n z u n g s h e f t, 3. A u f l. G ö t t i n g e n 1966, 19-22. E. K l o s t e r m a n n, D a s M a r k u s - E v a n g e l i u m, 3. A u f l., T ü b i n g e n 1936, 138. — T o ὡ ἄ ὑ τ ο ὡ, D a s M a t t h ä u s - E v a n g e l i u m, T ü b i n g e n 1938, 196. — E r n s t L o h m e y e r, D a s E v a n g e l i u m d e s M a r k u s, G ö t t i n g e n 1937, 283. — J u l i u s S c h n i e w i n d, D a s E v a n g e l i u m n a c h M a t t h ä u s, 1-3. A u f l., G ö t t i n g e n 1937, 239. — T o ὡ ἄ ὑ τ ο ὡ, D a s E v a n g e l i u m n a c h M a r k u s, 6. A u f l., G ö t t i n g e n 1952, 175. — F r i e d r. H a u c k, D a s E v a n g e l i u m d e s M a r k u s, L e i p z i g 1931, 148. — M.-J. L a g r a n g e, É v a n g i l e s e l o n S a i n t M a r c, P a r i s 1966. — E d. S c h w e i z e r, D a s E v a n g e l i u m n a c h M a t t h ä u s, G ö t t i n g e n 1973,

ρασμα εἶναι ἡ ὀριστικὴ ἀναγνώρισις τῆς προελεύσεως τοῦ ἐν λόγῳ λογίου ἐκ τοῦ στόματος τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, τουτέστι τῆς αὐθεντικότητός του⁵. Τὴν αὐθεντικότητα ταύτην δὲν μειώνει ποσῶς ἡ ὑπὸ πολλῶν ἐρευνητῶν ὑπογραμμισμένη χαλαρὰ σύνδεσις τοῦ ἐν λόγῳ λογίου μετὰ τῶν προηγουμένων καὶ ἐπομένων αὐτοῦ, ὡς ταῦτα παρουσιάζονται εἰς ἀμφοτέρωθεν τὰ κείμενα τῶν Εὐαγγελιστῶν Ματθαίου καὶ Μάρκου⁶. Ἄλλωστε τὴν χαλαρὰν ταύτην σύνδεσιν μεταξὺ των παρουσιάζουν πλεῖστα ὅσα ἄλλα λόγια τοῦ Κυρίου, ὡς λ.χ. τὰ τῆς ἐπὶ τοῦ Ὄρους Ὀμιλίας, ἔνεκα τοῦ ἀποσπασματικοῦ αὐτῶν χαρακτήρος.

Ἡ ἔρευνα πάντως τοῦ ἐν λόγῳ κυριακοῦ λογίου ὑπογραμμίζει πέρα τοῦ πρέποντος τὴν ἐκφραστικὴν συγγένειαν αὐτοῦ πρὸς ἀντιστοίχους ἐκφράσεις τῆς ἀποκαλυπτικῆς γραμματείας τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ τῶν χρόνων τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ⁷.

Ἄξια ὑπομνήσεως εἶναι πρὸς τούτοις καὶ ἡ συσχέτισις τοῦ παρόντος λογίου πρὸς τὰ χωρία: α) Ζαχαρίου 14,7 «Ἐσταίμιαν ἡμέραν, καὶ ἡ ἡμέρα ἐκείνη γνωστὴ τῷ κυρίῳ...» β) Σολομώντος Ψαλμ. 17,21 «Ἴδε Κύριε, καὶ ἀνάστησον αὐτοῖς τὸν βασιλέα αὐτῶν σύ, ὁ Θεός, τοῦ βασιλεῦσαι ἐπὶ Ἰσραὴλ τὸν παῖδά σου»⁸. γ) τῆς Συριακῆς Ἀποκαλύψεως τοῦ Βαρούχ 21,8 «...ὁ μόνος γινώσκων τὸ τέλος τῶν χρόνων πρὸ

299. — Τοῦ αὐτοῦ, Das Evangelium nach Markus, Göttingen 1976, 154-155. — Vincent Taylor, The Gospel according to St. Mark, London 1959, 522. — A. H. Mc Neile, The Gospel according to St. Matthew, London 1957, 355-6. κ.π.δ.

5. Πρβλ. M.-J. Lagrange, ἔνθ' ἄν., 350: «Il faut voir là une parole du Seigneur authentique... Mais le texte est authentique, on doit le prendre tel qu'il est, et il ne s'agit pas ici de la nature humaine du Seigneur. Πρβλ. W. Michaelis, Das Urchristentum. «Mensch und Gottheit in den Religionen», Bern-Leipzig 1942, 324. Ernst Haenchen, Der Weg Jesu. Eine Erklärung des Markus-Evangeliums und der kanonischen Parallelen, Berlin 1966, 452: «Man hat jedoch V. 32 sogar für einen besonders wichtigen echten Ausspruch Jesu erklärt».

6. Ὅρα P. Wernle, μν. ἔργ. 142. — A. Hauck, μν. ἔργ. 161. — E. Grösser, μν. ἔργ. 77 ἐξ.

7. Ὅρα R. Bultmann, ἔνθ' ἄν. — L. Strack-P. Billerbeck, Kommentar zum N.T. aus Talmud und Midrasch, München 1922, I 961. — G. Dalman, ἔνθ' ἄν. 158-159. Κατ'αὐτόν, τὸ λόγιον τοῦτο εἶχεν ἀρχικῶς μέχρι τῶν λέξεων «οὐδὲ οἱ ἀγγελοί...», τὰ δὲ περαιτέρω ἀποτελοῦν μεταγενεστέρων προσθήκην. Κατὰ τὸν R. Bultmann, ὁ Λουκᾶς παρέλειψε τοῦτο ἔνεκα δογματικῶν λόγων («aus dogmatischen Gründen») ἔνθ' ἄν. 130. Πρβλ. H. A. Mertens, Handbuch der Bibelkunde, Düsseldorf 1966, 803-804.

8. Πρβλ. Ψαλμ. Σολομώντος 14,9 καὶ 15,12-13. Ὅρα ἐκδ. Adolf Rahlf's, Septuaginta, Stuttgart 1935, Vol. II, 483-487.

τῆς ἐπελεύσεως αὐτοῦ».⁹ Ὡς ὀρθῶς παρατηρήθη¹⁰, τὸ παρὸν λόγιον δὲν εἶναι ὀρθὸν νὰ θεωρηθῆ ὡς ἐπινόησις τῶν Χριστιανῶν, ὑπαγορευθεῖσα ἐκ τῆς δῆθεν καθυστερήσεως τῆς δευτέρας παρουσίας. Διότι ἡ διδασκαλία τοῦ παρόντος λογιῦ προβάλλεται καὶ δι' ἄλλων πολλῶν κυριακῶν λογιῶν¹¹. Εἶναι ἀληθές ὅτι ἐνωρὶς οἱ πρῶτοι Χριστιανοὶ ἀπέκτησαν τὸ αἶσθημα τῆς καθυστερήσεως τῆς δευτέρας παρουσίας (2. Πέτρου 3,4-10).

Κατὰ τὸν Erich Grösser¹², τὸ παρὸν λόγιον ἀποτελεῖ σύνθεσιν. Κατὰ τὸ πρῶτον δηλαδὴ ἡμισυ αὐτοῦ βασίζεται εἰς ἀντίστοιχον Ἰουδαϊκὸν ἀπόφθεγμα, κατὰ δὲ τὸ δεύτερον ἀποτελεῖ χριστιανικὸν σχηματισμὸν. Κατὰ τὸν Heinz-Wolfgang Kuhn, ὅλη ἡ περικοπὴ Μρ. 13,2-37 προέρχεται ἀπὸ συλλογὴν, προϋπάρχουσαν τοῦ κατὰ Μᾶρκον Εὐαγγελίου καὶ περιέχουσαν ἀποφθέγματα περὶ τῶν ἐσχάτων, ἐκ τῆς Ἰουδαϊκῆς ἀποκαλυπτικῆς γραμματείας¹³. Καὶ κατὰ τὸν R. Pesch¹⁴, ἡ ἔκφρασις «τὴν ἡμέραν οὐδὲ τὴν ὥραν» ἀποτελεῖ στερεότυπον ἔκφρασιν τῆς περὶ τῶν ἐσχάτων ἀποκαλυπτικῆς διδασκαλίας τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ, τῆς ὁποίας ἡ ἀγνωσία συνιστᾷ γενικώτερον θεολογούμενον τῆς Ἰουδαϊκῆς ἀποκαλυπτικῆς γραμματείας. Πάντως τὸ παρὸν λόγιον ἀποτελεῖ, καὶ κατὰ τὸν ἐρευνητὴν τοῦτον, «vormarkus Logion». Ταῦτα πάντα σημαίνουν ὅτι ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς ἐχρησιμοποίησε καὶ ἐπὶ τοῦ προκειμένου τῆν γλῶσσαν τῆς ἐποχῆς του.

Ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς διὰ τοῦ παρόντος λογιῦ, ὡς καὶ δι' ὅλων τῶν ἄλλων συγγενῶν πρὸς αὐτὸ ἐκφράσεών του, ἠθέλησε νὰ διδάξῃ τοὺς Μαθητάς του δύο τινά: α) ὅτι τὸ ἔργον τῆς εἰς τὸν κόσμον δευτέρας παρουσίας του, ἐν δόξῃ ὡς κριτοῦ πάντων, εἶναι τῆς ἀποκλειστικῆς ἀρμοδιότητος τοῦ Θεοῦ Πατρὸς (Ἰω. 5,22-28. Πράξ. 1,7 καὶ 10,42) καὶ β) ὅτι πρὸς τὸ συμφέρον τῶν ἀνθρώπων πρέπει νὰ τηρηθῆ ἀπόρρητος ἀπ' αὐτῶν ὁ ἀκριβὴς χρόνος τῆς «ἡμέρας καὶ τῆς ὥρας ἐκείνης». Διὰ τοῦτο, ἐνῶ μετὰ τόσης κατηγορηματικότητος ὠμίλησε περὶ τῆς ἐλεύσεως καὶ τῶν προγνωστικῶν της, ἀπέφυγεν ἐπιμελῶς νὰ δώσῃ ἀπάντησιν περὶ τοῦ ἀκριβοῦς χρόνου της.

9. Ὁρα E. Kautsch, Die Apokryphen und Pseudoepigraphen des A.T. Tübingen, 1901, II, 410.

10. Ὁρα J. Schniewind, Das Evangelium nach Markus 175. Πρβλ. G. P. Wetter, Der Sohn Gottes. Eine Untersuchung über den Charakter und die Tendenz des Johannes Evangeliums. Göttingen 1916, 152. W. Bousset, Kyrios Christos, 4. Aufl., Göttingen, 1935, 43-44.

11. Ὁρα Πράξ. 1,7. Μρ. 8,38. 10,40. 13,26. Μτθ. 11,25 (Λκ. 10,22) 28,18. Ἰω. 3,35. 5,19-20. 14,3-11-28. 16,16. 17,21-26.

12. Μν. ἔργ. 78. Πρβλ. G. Dalman, μν. ἔργ. I 159.

13. Ὁρα Heinz-Wolfgang Kuhn, Älteste Sammlungen im Markus-Evangelium, Göttingen 1971, 43-45.

14. Μν. ἔργ. 316.

Ἡ κατηγορηματικότης τῶν ἐκφράσεων τοῦ Ἰησοῦ περὶ τῆς ἐλεύσεως τῆς ἡμέρας τῆς δευτέρας παρουσίας του ἐδημιούργησεν ἀσφαλῶς τὰς περὶ αὐτῆς ζωνῶν ἐντυπώσεις τῶν Μαθητῶν του, ὡς καὶ τὴν ἔντονον προσδοκίαν αὐτῆς, ὥστε κατὰ τρόπον ὅλων ἐποικοδομητικὸν νὰ νοηθοῦν καὶ οἱ ἐν Μρ. 9,1 καὶ Μθ. 10,23β διασφζόμενοι ἐκεῖνοι λόγοι, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ὁποίων ἐδημιουργήθη πρὸς καιρὸν ἡ ἐντύπωσις τῆς ἀμέσου προσεγγίσεως τῆς ἡμέρας ἐκείνης. Οὐδεμία δὲ χωρεῖ ἀμφιβολία ὅτι, κατὰ τὴν διδασκαλίαν τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, τῆς δευτέρας αὐτοῦ παρουσίας θὰ προηγεῖτο ὄχι μόνον ἡ εἰς οὐρανοὺς ἀνάβασις, ἀλλὰ καὶ ἡ ἀνάπτυξις τῆς εἰς τὸν κόσμον ἀποστολῆς τῆς Ἐκκλησίας, διὰ τῆς ἐν αὐτῇ δράσεως τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, πρὸς οἰκειώσιν ὑπὸ τῶν πιστευόντων τοῦ ἀπολυτρωτικοῦ ἔργου τῆς ἐν Χριστῷ σωτηρίας. Ἡ σωτηρία αὕτη συνιστᾷ τὸ οὐσιαστικώτερον κεφάλαιον τῆς θείας οἰκονομίας. Αὕτη ὑπῆρξεν ὁ σκοπὸς τῆς θείας ἀνθρωπώσεως τοῦ Υἱοῦ καὶ Λόγου τοῦ Θεοῦ, τοῦ σταυρικοῦ θανάτου, τῆς ἀναστάσεως, καὶ τῆς εἰς οὐρανοὺς ἀναβάσεώς του. Τὸ τελευταῖον δὲ κεφάλαιον τῆς θείας προνοίας εἶναι ἡ διὰ τῆς δευτέρας παρουσίας τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὡς κριτοῦ, δόξα τῶν σεσωσμένων, διὰ τῆς πρὸς τὸν Θεὸν Πατέρα προσαγωγῆς αὐτῶν, κατὰ τὸ 1 Κορ. 15,28.

Ἡ προευαγγελικὴ παράδοσις ἀναντιρρήτως ἐγνώριζε ὡς ἱστορικὴν καὶ αὐθεντικὴν τὴν σύνδεσιν τῶν ὄσων ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς εἶπε περὶ τῶν προγνωστικῶν τῆς δευτέρας παρουσίας καὶ περὶ τῆς ἐπικειμένης καταστροφῆς τῆς πόλεως τῆς Ἱερουσαλῆμ, ἀφ' ἑνὸς διότι πολλὰ ὑπάρχουν ἀναλογίαι μεταξὺ τῶν δύο τούτων γεγονότων, καὶ ἀφ' ἑτέρου διότι ἡ καταστροφή τῆς Ἱερουσαλῆμ ἀποτελεῖ τρόπον τινὰ τὴν προεικόνισιν τῆς καταστροφῆς τοῦ κόσμου, ἡ ὁποία καὶ προηγήθη τῆς δευτέρας παρουσίας. Καὶ ἡ μὲν καταστροφή τῶν Ἱεροσολύμων ἐβιῶθη ὑπὸ τῶν φορέων τῆς προευαγγελικῆς παραδόσεως ταύτης, οἱ ὅποιοι εἶδον καὶ ἐζήσαν ἐκδιπλούμενα κατ' αὐτήν, ὅσα προγνωστικὰ περὶ αὐτῆς ἀπεκάλυψεν ὁ Ἰησοῦς (Μθ. 24,34. Μρ. 13,30. Λκ. 21,32 καὶ Μθ. 23,36). Τὰ προγνωστικὰ ταῦτα ἤτο ἐπόμενον νὰ συσχετισθοῦν μετὰ κατηγορηματικότητος ὑπὸ τῆς Ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας, κατὰ τὸ διδακτικὸν αὐτῆς ἔργον, πρὸς τὴν τότε μετὰ ἐντόνου ἐνθουσιασμοῦ ἀναμενομένην δευτέραν παρουσίαν. Μόνον οὕτως εἶναι δυνατὸν νὰ δικαιολογηθῇ καὶ ἡ παρουσιαζομένη εἰς τὰ συνοπτικὰ Εὐαγγέλια στενὴ συσχέτισις τῶν προγνωστικῶν τῆς καταστροφῆς τῶν Ἱεροσολύμων καὶ τοῦ τέλους τοῦ κόσμου. Ἡ βεβαιότης μάλιστα ὅτι ἡ ἐναγωνίως ἀναμενομένη δευτέρα παρουσία θὰ εἶναι κατ' οὐσίαν μία ἄμεσος καὶ διαρκὴς προσωπικὴ κοινωνία τῶν πιστῶν μετὰ τοῦ Σωτῆρος αὐτῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἤτο φυσικὸν νὰ προσδίδῃ ἔντονον ἐνθουσιαστικὸν χαρακτῆρα εἰς τὴν προσδοκίαν τῆς δευτέρας παρουσίας (πρβλ. 1 Κορ. 7,29-31·35. 1 Θεσ. 4, 13-18. 5, 4-9). Τὸ ἐνθουσιαστικὸν τοῦτο στοιχεῖον ἐξέτρεφον τὰ ἐκ τῆς καταστροφῆς τῶν Ἱεροσολύμων δεινὰ καὶ αἰ θλίψεις τοῦ κόσμου, ὡς καὶ ἡ διαρκὴς διὰ τῆς πίστεως αἰσθησις τῆς εἰς αὐτὸ τοῦτο τὸ σῶμα τῆς Ἐκκλησίας

παρουσίας του Ἰησοῦ Χριστοῦ (Μτθ. 28,20, Ἰω. 14,19-21. Ἐφ. 1, 22β-23).

Παρά τὸ ἔντονον τοῦτο ἐνθουσιαστικὸν στοιχεῖον τῆς Ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας, ἰδιαίτερος ὡς πρὸς τὴν προσδοκίαν τῆς δευτέρας παρουσίας, οἱ ἡγέται αὐτῆς δὲν ἀπώλεσαν τὴν νηφαλιότητα αὐτῶν (Πρβλ. 1 Θεσ. 5,4-10. 2 Θεσ. 1,5-10. 2 Πέτρ. 3,3-10), ὡς ἄλλως τε τοῦτο ἐνωρίτατα ὑπεγραμμίσθη ὑπὸ τοῦ Κλήμεντος Ρώμης (1 Κορ. 23,3-4 καὶ 2 Κορ. 11,7). Καθ' ὑπαγόρευ- σιν τοῦ καθ' ἡμέραν διδασκτικοῦ ἔργου τῆς Ἐκκλησίας ἐγένετο ἐνωρίτατα ὑπὸ τῶν αὐτηκῶν Μαθητῶν τοῦ Κυρίου ἢ συλλογὴ καὶ ἀποθησαύρισις τῶν περὶ τῆς δευτέρας παρουσίας αὐθεντικῶν λογίων του. Οὕτω συνεκροτήθη ἡ περὶ ταύτης προευαγγελικὴ παράδοσις, προφορικὴ καὶ γραπτὴ. Εἰς ταύτην περι- ελαμβάνετο καὶ τὸ προκείμενον λόγιον περὶ τῆς ὑπὸ πάντων ἀγνωσίας τῆς ἡμέρας καὶ τῆς ὥρας τῆς ἐλεύσεώς της. Τὸ λόγιον τοῦτο, διότι ἀκριβῶς ἀπε- τέλει σαφῆ καὶ κατηγορηματικὴν ἀπάντησιν τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ εἰς ζωτικὸν ἐρώτημα τῶν Μαθητῶν του, διατυπωθὲν πρὸ τοῦ σταυρικοῦ του πάθους καὶ ἐπαναληφθὲν καὶ μετὰ τὴν ἀνάστασίν του (Πράξ. 1,7), δὲν ἦτο δυνατόν νὰ λη- σμονηθῇ ὑπ' αὐτῶν. Ὅθεν ὀρθῶς ἐκτιμᾶται τὸ λόγιον τοῦτο ὑπὸ τῆς πλειο- νότητος τῶν συγχρόνων ἐρευνητῶν ὡς αὐθεντικὸν λόγιον τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, διαφυλαχθὲν ὑπὸ τῆς ἱστορικῆς προευαγγελικῆς παραδόσεως τῆς πρώτης Ἐκ- κλησίας¹⁵.

3. Ἡ ὑπὸ τῶν Εὐαγγελιστῶν Ματθαίου καὶ Μάρκου χρῆσις τοῦ παρόντος λογίου.

Ἡ ὑπάρξις τοῦ λογίου τούτου εἰς τὸ κείμενον τῶν Εὐαγγελιστῶν Ματ- θαίου καὶ Μάρκου σημαίνει ἀσφαλῶς τὴν ὑπ' ἀμφοτέρων χρῆσιν μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς προευαγγελικῆς γραπτῆς πηγῆς¹⁶. Ὑπὲρ τῆς ἀπόψεως ταύτης συνηγορεῖ ἢ μετὰ τὸ λόγιον τοῦτο ἀναφορὰ καὶ ὑπὸ τῶν τριῶν συνοπτικῶν Εὐαγγε- λιστῶν (Μτθ. 24,37-39. Μρ. 13,33-37. Λκ. 17,26-27) τῶν ἀκολασιδῶν, εἰς τὰς ὁποίας περιέπεσαν οἱ ἄνθρωποι πρὸ τοῦ κατακλισμοῦ τοῦ Νῶε. Ἡ ἀνα- φορὰ αὕτη δὲν πρέπει νὰ νοηθῇ ἄλλως, παρὰ μόνον ὡς δικαιολόγησις τρόπου τινὰ τῆς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ διατηρήσεως ἀπολύτως ἀγνώστου εἰς τοὺς ἀνθρώπους τῆς ἡμέρας καὶ τῆς ὥρας τῆς δευτέρας παρουσίας καὶ τοῦ τέλους τοῦ κόσμου. Ἡ μνεία δὲ τοῦ αὐτοῦ περιστατικοῦ καὶ ὑπὸ τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Λουκᾶ, πιστο- ποιεῖ, μετὰ τῶν ὅσων ἐκτίθενται ὑπ' αὐτοῦ ἐπίσης περὶ τῶν προγνωστικῶν

15. Πρβλ. B. H. Streeter, *The Four Gospel*, London 1964, 135, 594-597. E. Grösser, μν. ἔργ. 77.

16. Ὁρα P. Benoit-M.-E. Boismard, *Synopsis de quatre Évangiles en Français. I: Textes*, Paris 1973, 267. II: *Commentaire par M.-E. Boismard*, Paris 1972, 310.

τῆς δευτέρας παρουσίας, ὅτι καὶ ὁ Εὐαγγελιστὴς οὗτος ἔχει ὑπ' ὄψει τοῦ τὴν αὐτὴν γραπτὴν πηγὴν τῶν ἐπὶ τοῦ προκειμένου λογίων τοῦ Κυρίου, ἐκ τῆς ὁποίας ὅμως ἀποφεύγει νὰ χρησιμοποιήσῃ καὶ τὸ περὶ τῆς ἀγνωσίας «τῆς ἡμέρας καὶ τῆς ὥρας» λόγιον. Ἀσφαλῶς διότι ἀντελαμβάνετο τὸ διὰ τῆς ἐκφράσεως «οὐδὲ ὁ υἱὸς» τοῦ λογίου τούτου δημιουργούμενον θεολογικόν, δογματικόν, ὡς θὰ ἔλεγεν ὁ R. Bultmann¹⁷, πρόβλημα. Πάντως δὲν ὑπάρχει διὰ τὸν Λουκᾶν τοιοῦτον πρόβλημα, κατὰ τὴν συγγραφὴν τοῦ χωρίου Πράξ. 1,7, ἐκτὸς ἐὰν ἡ διατύπωσις τοῦ χωρίου τούτου θεωρηθῆ, ὅπερ καὶ τὸ πιθανώτερον, πραγματικῆ δι' αὐτὸν ὑπέρβασις τοῦ ἐν λόγῳ προβλήματος. Ἡ οἰαδήποτε ἀλλοίωσις ὑπὸ τῶν Εὐαγγελιστῶν Ματθαίου καὶ Μάρκου τοῦ λογίου τούτου πρέπει ἀναντιρρήτως νὰ ἀποκλεισθῆ¹⁸. Κατὰ τὸν Siegfried Schulz¹⁹, αἱ παλαιότεραι συλλογαὶ κυριακῶν λογίων (Q) παρουσίαζον ἐγγίζουσαν τὴν «βασίλειαν τοῦ Θεοῦ», καὶ οὐχὶ καθυστερουμένην καὶ συνεχῶς ἀπομακρυνομένην, ὡς κατ' αὐτόν, ἀφήνει νὰ νοηθῆ τὸ λόγιον τῶν χωρίων Mtθ. 24,36 καὶ Mr. 13,32.

Ἐκεῖνο τὸ ὅποῖον ἐπὶ τοῦ προκειμένου προσλαμβάνει ἰδιαιτέραν ἀξίαν εἶναι ἡ γνώσις καὶ χρῆσις καὶ ὑπὸ τοῦ Λουκᾶ τῆς αὐτῆς πηγῆς τῶν Ματθαίου καὶ Μάρκου, καὶ ἡ ὑπὸ τοῦ Λουκᾶ παράλειψις ἐκ τῆς πηγῆς ταύτης τοῦ λογίου τούτου περὶ τῆς ὑπὸ πάντων ἀγνωσίας τῆς ἡμέρας καὶ τῆς ὥρας ἐκείνης τῆς δευτέρας παρουσίας. Τὴν ἀπόδειξιν παρέχει ἡ ὑπὸ τοῦ Λουκᾶ μνεῖα ὄλων τῶν προγνωστικῶν τῆς ἐλεύσεως τῆς ἡμέρας ἐκείνης, ὡς καὶ τῶν μετὰ ταῦτα λεχθέντων ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ περὶ τῆς μεγάλης ἀκολασίας τῶν ἀνθρώπων πρὸ τοῦ κατακλισμοῦ τοῦ Νῶε. Οὕτω γίνεται προφανές ὅτι ὁ Λουκᾶς παραλείπει μὲν τὸ λόγιον περὶ τῆς ὑπὸ πάντων ἀγνωσίας τῆς ἡμέρας καὶ τῆς ὥρας τῆς δευτέρας παρουσίας, ὅχι μόνον διότι αὕτη εἶναι τῆς ἀποκλειστικῆς δικαιοδοσίας τοῦ «πατρός», κατὰ τὸ Πράξ. 1,7, ἀλλὰ διότι πάντες πρέπει μέχρι τῆς ἡμέρας ἐκείνης νὰ παραμείνουν πνευματικῶς νηφάλιοι, εἰς κατάστασιν δηλαδὴ διαρκοῦς πνευματικῆς ἐτοιμότητος (Λκ. 21,34-36). Διὰ τοῦτο ἀκριβῶς ὁ Λουκᾶς μόνος προσθέτει, ὅτι ἡ ἡμέρα ἐκείνη, «ὡς παγὶς ἐπεισελεύσεται γὰρ ἐπὶ πάντα τοὺς καθημένους ἐπὶ πρόσωπον πάσης τῆς γῆς» (Λκ. 21,35).

17. Ὁρα R. Bultmann, μν. ἔργ. 130. Ἐνταῦθα προσλαμβάνει ἰδιαιτέραν ἀξίαν ἡ γνώμη τοῦ Bultmann, κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ Λουκᾶς ἐγνώριζε τὸ παρὸν λόγιον, τὸ ὅποῖον ἐλευθέρως παρέλειψε. Πρβλ. E. Grösser, μν. ἔργ. 77, 83 ὑποσ. 1, 84 ἐξ. καὶ 206. H. Conzelmann, Die Mitte der Zeit, 5. Aufl., Tübingen 1964, 166, ὑποσ. 2.

18. Ὁρα M.-J. Lagrange, μν. ἔργ. 350. E. Grösser, μν. ἔργ. 77 ἐξ.

19. Ὁρα S. Schulz, Der historische Jesus. Bilanz der Fragen und Lösungen. «Jesus Christus in Historie und Theologie. Neutestamentliche FS für Hans Conzelmann, zum 60. Geburtstag». Hrsg. von Georg Strecker, Tübingen 1975, 9.

Καὶ ὁ Εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης, παρὰ τὸ ἰδιαίτερον χρῶμα, τὸ ὁποῖον προσδίδει εἰς τὴν ἡμέραν ἐκείνην τῆς δευτέρας παρουσίας τοῦ Κυρίου (Ἰω. 3,17-22, 5,22-30. 6,54· 58. 8,16. 12,47-48. 14,3· 18,28. 16,19-23· 26), παρουσιάζεται ἐνθυμούμενος, τρόπον τινά, τὸ περὶ τῆς ὑπὸ πάντων ἀγνωσίας τῆς ἡμέρας καὶ τῆς ὥρας ἐκείνης κυριακὸν λόγιον. Ὁ καθηγητὴς C. K. Barrett λιαν προσφυῶς παρατηρεῖ ὅτι ἡ ἔκφρασις τοῦ χωρίου Ἰω. 16,23 «ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ» ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὴν αὐτὴν ἔκφρασιν τοῦ χωρίου Μρ. 13, 32. Κατὰ τὸν αὐτὸν ἐρευνητὴν, «ἔγνω ὁ Ἰησοῦς ὅτι ἤθελον αὐτὸν ἐρωτᾶν» (Ἰω. 16,19) ἀκριβῶς περὶ τοῦ πότε, τοῦ ἀκριβοῦς δηλαδὴ χρόνου, («τῆς ἡμέρας ἐκείνης»), διὸ καὶ προλαμβάνων τὸ ἐρώτημα τοῦτο ἀπαντᾷ· «Ἀμὴν ἀμὴν λέγω ὑμῖν ὅτι κλαύσετε καὶ θρήνησετε ὑμεῖς, ὁ δὲ κόσμος χαρήσεται· ὑμεῖς λυπηθήσεσθε, ἀλλ' ἡ λύπη ὑμῶν εἰς χαρὰν γενήσεται» (16,20)²⁰.

Εἶναι ἀληθὲς ὅτι τὸν Ἰωάννην δὲν ἀπασχολεῖ τὸ πότε τῆς δευτέρας παρουσίας, ἀλλὰ ἡ σημασία αὐτῆς διὰ τοὺς πιστεύοντας εἰς τὸν Ἰησοῦν Χριστόν, ὡς σωτῆρα τοῦ κόσμου. Ἡ ἀξία τῆς δευτέρας παρουσίας ἐγκεῖται κατ' αὐτὸν εἰς τὸ γεγονός τῆς κρίσεως τοῦ κόσμου, εἰς τὸ ὅτι αὕτη θὰ γίνῃ κατ' ἐξουσιοδότησιν τοῦ Θεοῦ Πατρὸς καὶ ὅτι θὰ εἶναι κρίσις ἀληθινή καὶ δικαία (Ἰω. 5,19· 30,7,16. 8,16. 12,49-59β', 14,31. 17,7). Οὕτω πρέπει νὰ κατανοηθῇ ἡ δευτέρα παρουσία ὡς καθαρὰ ὑπόθεσις τοῦ μυστηρίου τῆς Ἁγίας Τριάδος καὶ τῆς ὑπὲρ τῶν ἀνθρώπων προνοίας καὶ μακροθυμίας τοῦ Θεοῦ. Κατὰ ταῦτα καὶ ἡ ἡμέρα τῆς δευτέρας παρουσίας τίθεται ὑπὸ νέον φῶς, τὸ φῶς τῆς θείας Προνοίας. Ὡς δηλαδὴ ὁ Πατὴρ τὸ πρῶτον ἀπέστειλε τὸν υἱὸν αὐτοῦ, ὡς ἄνθρωπον, εἰς τὸν κόσμον, ἵνα σώσῃ τὸν ἄνθρωπον (Ἰω. 3,17. 5,24, 6,57. 8, 42. 12,44. 16,27-30. 17,18· 21· 23· 25), οὕτω πάλιν ὁ Θεὸς Πατὴρ θὰ ἀποστείλῃ τὸ δεύτερον τὸν υἱὸν αὐτοῦ εἰς τὸν κόσμον, ἵνα κρίνῃ ζῶντας καὶ νεκρούς. Κατὰ τὸν Ἰωάννην, ὁ μεταξὺ τῆς ἀναλήψεως καὶ τῆς δευτέρας παρουσίας τοῦ Κυρίου χρόνος συνιστᾷ τὴν περίοδον τῆς προσωπικῆς σωτηρίας ἐνὸς ἐκάστου τῶν ἀνθρώπων, ἡ ὁποία ἐπιτελεῖται διὰ τῆς συνεργίας καὶ τῶν τριῶν προσώπων τῆς Ἁγίας Τριάδος. Τὴν ἀλήθειαν ταύτην ἐκφράζουν οἱ λόγοι τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ· «Ἄλλ' ἐγὼ τὴν ἀλήθειαν λέγω ὑμῖν, συμφέρει ὑμῖν ἵνα ἐγὼ ἀπέλθω. Ἐὰν γὰρ μὴ ἀπέλθω, ὁ παράκλητος οὐκ ἐλεύσεται πρὸς ὑμᾶς· ἐὰν δὲ πορευθῶ πέμψω αὐτὸν» (Ἰω. 16,7). Δὲν λησμονεῖται, ὅτι κατὰ τὸν χρόνον τῆς συγγραφῆς τοῦ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγελίου εἶχον ἀλλάξει τὰ δεδομένα ἐκεῖνα τῆς ζωῆς τῆς πρώτης Ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας, τὰ ὁποῖα προ-

20. Ὁρα C. K. Barrett, *The Gospel according to St. John*, London 1960, 387 καὶ 412.

έβαλλον ὡς ἐγγιζούσαν καὶ ἐπικειμένην τὴν ἡμέραν τῆς δευτέρας παρουσίας. Καὶ αὐτὴ ἡ μορφή τοῦ ἐπὶ τῆς γῆς ζήσαντος θεανθρώπου Ἰησοῦ εἶχεν ὑποχώρησι πρὸ τῆς ἐνδόξου παραστάσεως αὐτοῦ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, παρὰ τῷ θρόνῳ τῆς μεγαλειότητος τοῦ Θεοῦ Πατρὸς (πρβ. Ἰω. 17,5). Πλὴν ὅμως προσωπικῶς διὰ τὸν Ἰωάννην παραμένουν πάντοτε ζῶνται καὶ αἱ δύο αὐταὶ παραστάσεις τοῦ ἀναμενομένου Ἰησοῦ Χριστοῦ (Ἰω. 8,19. 10,30. 14,7-10. 17, 21-23).

4. Ἡ χειρόγραφος παράδοσις τῆς γραφῆς «οὐδὲ ὁ Υἱός».

Τὸ κυριακὸν λόγιον Μτθ. 24,36 παρουσιάζεται εἰς ἄλλα μὲν χειρόγραφα μετὰ τῆς γραφῆς «οὐδὲ ὁ Υἱός», εἰς ἄλλα δὲ ἄνευ αὐτῆς. Λαμβανομένου ὑπ' ὄψιν ὅτι ἡ γραφή αὕτη ὑπάρχει εἰς ὅλα σχεδὸν τὰ χειρόγραφα τοῦ κατὰ Μᾶρκον Εὐαγγελίου (13,32), ὡς καὶ εἰς πολλὰ ἐκ τῶν ἀρχαιοτέρων χειρογράφων τοῦ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγελίου, πρέπει νὰ γίνῃ δεκτὸν ὅτι σοβαρὸς τις λόγος ὑπηγόρευεν ἐνωρὶς τὴν διαγραφὴν τῆς γραφῆς ταύτης ἐκ τῶν χειρογράφων ἐκείνων, τὰ ὅποια τὴν παραλείπουν. Ἐκ πρώτης ὄψεως πρέπει νὰ γίνῃ δεκτὸν ὅτι ἡ διὰ τῆς γραφῆς ταύτης διδασκομένη «ἀγνωσίᾳ» τοῦ «Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ», περὶ τῆς «ἡμέρας καὶ τῆς ὥρας» τῆς δευτέρας παρουσίας ἐπροβλημάτιζε πολλοὺς ἐκ τῶν Χριστιανῶν, καὶ ὅτι ἡ ἀπὸ τοῦ γ' μ.Χ. αἰῶνος χρῆσις τῆς ὑπὸ τοῦ Ἀρείου καὶ τῶν ὁμοφρόνων του, πρὸς στῆριξιν τῆς κακοδοξίας αὐτῶν, ἔδωκεν ἀφορμὴν διαμφισβήτησεως τῆς ἀυθεντικότητος τῆς²¹. Οἱ ἀντιγραφεῖς τῶν χειρογράφων ἐκείνων, τὰ ὅποια δὲν ἔχουν τὴν γραφὴν ταύτην, ἀσφαλῶς τὴν ἐξέλαβον ὡς ὑποβολιμαίαν προσθήκην τῶν αἰρετικῶν, διὸ καὶ τὴν παρέλειψαν. Ὡς παρατηρεῖ ὁ Fritz Barth, ἡ διατήρησις παρὰ ταῦτα τῆς ἐν λόγῳ γραφῆς εἰς πάντα σχεδὸν τὰ χειρόγραφα τοῦ κατὰ Μᾶρκον Εὐαγγελίου συνηγορεῖ ὑπὲρ τῆς λίαν ἐνωρὶς ἐμφανίσεως τῆς παραλείψεώς τῆς εἰς τὸ κείμενον τοῦ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγελίου, εἰς χρόνον δηλαδὴ κατὰ τὸν ὅποιον τὸ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγέλιον ἐχρησιμοποιεῖτο εὐρύτερον τοῦ κατὰ Μᾶρκον Εὐαγγελίου²². Ὑπὲρ τῆς ἐμφανίσεως τῆς παραλλαγῆς ταύτης συνηγοροῦν καὶ αἱ περὶ αὐτῆς σχετικαὶ μαρτυρίαι τῶν ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων.

α'. Χειρόγραφα ἔχοντα τὴν γραφὴν «οὐδὲ ὁ Υἱός» εἰς τὸ χωρίον Μτθ. 24,36.

Τὴν γραφὴν ταύτην ἔχουν: Πρῶτον, ἐκ τῶν μεγαλογραμμάτων χειρογράφων οἱ κώδικες Συναϊτικὸς (S) εἰς δύο γραφάς, τὴν ἀρχικὴν καὶ εἰς

21. Πρβλ. E. Grösser, μν. ἔργ. 83, ὑπόσ. 2.

22. Πρβλ. Fritz Barth, Einleitung in das N.T., 4. Aufl., Gütersloh 1971, 449.

δευτέραν αὐτοῦ διόρθωσιν, καὶ ὁ Βατικανὸς (B), ἀμφότεροι τοῦ δ' μ.Χ. αἰῶνος, ὁ κῶδιξ Beza (D) τοῦ ε' αἰῶνος, ὁ Βεράτιος (Φ) τοῦ στ' αἰῶνος, καὶ ὁ Κοριδετιανὸς (Θ) τοῦ θ' αἰῶνος. Δεύτερον, ἐκ τῶν μικρογραμμμάτων χειρογράφων εἴκοσι καὶ πλέον κώδικες. Οὗτοι εἶναι ὁ 1295 τοῦ θ' αἰῶνος, ὁ 86 τοῦ ι' αἰῶνος, οἱ f 13²³, 28, 788, 1194 τοῦ ια' αἰῶνος, οἱ 443*, 692, 1195 καὶ 1230 τοῦ ιβ' αἰῶνος, 1604 τοῦ ιγ' αἰῶνος. Τρίτον, τὰ «ε κ λ ο γ α δ ι α», τὰ χειρόγραφα δηλαδὴ τῶν ἐπ' Ἐκκλησίας ἀναγιγνωσκομένων εὐαγγελικῶν περικοπῶν, 490 τοῦ ια' αἰῶνος, 547 καὶ 823 τοῦ ιγ' αἰῶνος²⁴. Τέταρτον, ἐκ τῶν ἀρχαίων μεταφράσεων· α) τὰ χειρόγραφα τῆς Vetus Latina (It.) α τοῦ δ' αἰῶνος, αυρ τοῦ ζ' αἰῶνος, b τοῦ ε' αἰῶνος, c τοῦ ιβ' ἢ ιγ' αἰῶνος, e τοῦ ε' αἰῶνος, f τοῦ στ' αἰῶνος, ff τοῦ θ' αἰῶνος, h τοῦ δ' ἢ τοῦ ε' αἰῶνος, l τοῦ η' αἰῶνος καὶ r¹ τοῦ στ' ἢ τοῦ ζ' αἰῶνος²⁵. β) τέσσαρα χειρόγραφα τῆς Vulgata²⁶. γ) τὸ συροπαλαιστινὸν (syropal) χειρόγραφον τῆς Πεισιττώ· δ) τὸ φαγιουμικὸν χειρόγραφον (cop.fay) τῆς κοπτικῆς μεταφράσεως²⁷. ε) τὰ χειρόγραφα τῆς ἀρχαίας ἀρμενικῆς μεταφράσεως· καὶ στ) τὰ χειρόγραφα τῆς ἀρχαίας αἰθιοπικῆς μεταφράσεως.

β'. Χειρόγραφα παραλείποντα τὴν γραφήν «οὐδὲ ὁ Υἱὸς».

Ἡ γραφή αὕτη δὲν ὑπάρχει· πρῶτον εἰς τοὺς μεγαλογραμμάτους κώδικας Σιναϊτικόν, εἰς τὴν πρώτην δηλαδὴ διόρθωσιν αὐτοῦ (S¹), W τοῦ ε' αἰῶνος²⁸, L τοῦ η' αἰῶνος, K¹ καὶ Π καὶ Σ τοῦ θ' αἰῶνος, δεύτερον, εἰς τοὺς

23. Πρόκειται περὶ οἰκογενεῖας δεκατριῶν μικρογραμμμάτων χειρογράφων. Ταῦτα εἶναι τὰ 13, 69, 124, 174, 230, 346, 543, 788, 826, 828, 983 καὶ 1689. Ἐξ αὐτῶν μόνον τὸ 69 ἔχει τὴν γραφήν «οὐδὲ ὁ υἱὸς».

24. Πρβλ. The Greek New Testament. By K. Aland, M. Black, C. M. Martini, B. M. Metzger, A. Wikgren, United Bible Societies 1955, XXVII καὶ 95. Nestle-Aland, Novum Testamentum Graece, 26. Aufl., Stuttgart 1981. S. C. E. Legg, Evangelium secundum Matthaeum, Oxonii 1940. — H. E. J. Voss, Novum Testamentum Graece et Latine, editio nona Romae 1964, 86. — A. Hauck - H. Greeven, Synopse der drei ersten Evangelien. 13. Aufl., Tübingen, 1981, 226. Πρβλ. Frederic G. Kenyon, Der Text der griechischen Bibel, Göttingen 1952, 50.

25. Περὶ τῶν χειρογράφων τούτων ὄρα Adolf Jülicher, Itala. Das Neue Testament in altlateinischer Überlieferung I'. Matthäus-Evangelium, Berlin 1938, 178. II: Das Markus-Evangelium, 2. Aufl., Berlin 1970, 128.

26. Ὅρα Augustinus Merk, μν. ἐργ. 96 καὶ 42*-43*.

27. Πρβλ. Frederic G. Kenyon, ἔνθ' ἄν. 1952, 83. Τοῦ αὐτοῦ, Our Bible and the ancient manuscript, revised by A. W. Adams, London 1958, 334.

28. Ὅ S. C. E. Legg ἀναγράφει εἰς τὴν ἐκδοσίν του (ἔνθ' ἄν.) καὶ τὸν κώδικα Σ τοῦ στ' αἰῶνος.

μικρογραμμάτους 33, 565, 892 τοῦ θ' αἰῶνος, 700, 1079, 1216 τοῦ ια' αἰῶνος εἰς τοὺς τέσσαρας τῆς οἰκογενείας f²⁹ ἦτοι εἰς τοὺς 1,118, 131, καὶ 209, ὡς καὶ εἰς τοὺς 1006, 1010, 1070, 1071, 1230. 1241, 1344, 1365, 1646, τοῦ ιβ' αἰῶνος, 1009, 1242, 1342, 1546, τοῦ ιγ' αἰῶνος, 1072, 1506, 2148 καὶ 2174 τοῦ ιδ' αἰῶνος, καὶ 1253 τοῦ ιε' αἰῶνος· τρίτον, εἰς τὰ πολυάριθμα βυζαντινὰ ἐκλογάδια, ἐκ τῶν ὁποίων ἐξαιροῦνται τὰ εἰς τὴν προηγουμένην κατηγορίαν σημειωθέντα 490, 547 καὶ 823· τέταρτον, εἰς τὰ χειρόγραφα g¹, l, r τῆς ἀρχαίας λατινικῆς μεταφράσεως Itala τῶν ζ'-θ' αἰώνων³⁰· πέμπτον εἰς ὅλα τὰ χειρόγραφα τῆς Vulgata· ἕκτον, εἰς τὸ σιναϊτικὸν χειρόγραφον τῆς ἀρχαίας συριακῆς μεταφράσεως (Sinsyr), ὡς καὶ εἰς τὸ συριακὸν χειρόγραφον τῆς μεταφράσεως τοῦ Φιλοξένου (Syrphil), τοῦ στ' αἰῶνος³¹· ἕβδομον, εἰς τὰ χειρόγραφα τῶν κοπτικῶν μεταφράσεων, σαχιδικῆς (Copsah) καὶ βοχαϊρικῆς (Copho) τῶν γ' καὶ δ' αἰώνων· καὶ ὄγδοον, εἰς τὸ χειρόγραφον geo^A τῆς γεωργιανῆς μεταφράσεως τοῦ ι' αἰῶνος.

Τὴν ἐν λόγῳ γραφὴν δὲν παρουσιάζουν καὶ εἰς τὸ κατὰ Μᾶρκον Εὐαγγέλιον τὰ χειρόγραφα· α) ὁ μεγαλογράμματος κώδιξ X τοῦ ι' αἰῶνος³², οἱ μικρογράμματοι 983 καὶ 1689 τοῦ ιβ' αἰῶνος, ὡς καὶ τὰ χειρόγραφα JU τῆς Vulgata τοῦ στ' ἢ ζ' αἰῶνος³³.

γ'. Ἀλλὰ ἰσχυρὰ ἐπισημασθῆναι παραλλαγὰς πρὸς τὴν γραφὴν «οὐδὲ ὁ Υἱὸς».

Τρεῖς προσθῆκαι σχετικαὶ πρὸς τὴν παραλλαγὴν τῆς γραφῆς «οὐδὲ ὁ Υἱὸς» παρουσιάζονται εἰς διάφορα χειρόγραφα τῶν κειμένων Ματθ. 24, 36 καὶ Μρ. 13,32. Τὴν πρώτην τούτων συνιστᾷ ἡ λέξις «h o m i n i s» μετὰ τὴν γραφὴν «n e q u e f i l i u s» τῆς ἀρχαίας λατινικῆς μεταφράσεως, ὡς αὕτη παρουσιάζεται εἰς τὸν «Codex Palatinus» (e) τῆς ἀρχαίας λατινικῆς μεταφράσεως (Vetus Latina) τοῦ δ' ἢ ε' αἰῶνος³⁴, καὶ δὴ εἰς τὸ χωρίον Μτθ. 24,36. Τὸ κείμενον ἔχει ἐπακριβῶς· «D e d i e a u t e m i l l a e t h o r a n e m o s c i t, n e q u e a n g e l i c a e l o r u m, n e q u e f i l i u s

29. Ὁρα The Greek New Testament, by K. Aland, etc., 3rd Edition XXVII.

30. Αὐτόθι XXXII ἐξ. Πρβλ. B. M. Metzger, The Early Versions of the N.T. Oxford 1977, 285-6.

31. Αὐτόθι, 66 ἐξ. Πρβλ. F. G. Kenyon, Der Text der griechischen Bibel 110. B. H. Streeter, μν. ἔργ. 135.-Alfred Wickenhauser, Einleitung in das N.T. Basel, Freiburg-Wien 1953, 88 ἐξ. B. M. Metzger, Lucian and the Lucianic Recension of the Greek Bible. NTS 8, 1961-1962, 201.

32. Ὁρα Nestle-Aland, μν. ἔργ. 136.

33. K. Aland, Synopsis... 13. Aufl., Stuttgart 1985, 406. A. Merk, μν. ἔργ. 42*-43*. H. J. Vogels, Handbuch der Textkritik des N.T., 2. Aufl. 1955, 181. V. Taylor, μν. ἔργ. 522-523.

34. Ὁρα Bruce M. Metzger, The Early Versions of the N.T. 297.

hominis, nisi solus Pater». Ἡ προσθήκη αὕτη, ἡ ὁποία ὑπάρχει καὶ εἰς τὸ ἔργον τοῦ Ἰλαρίωνος ἐπισκόπου Πικταβίου († 368) «De Trinitate I, IX)³⁵ συνηγορεῖ ὑπὲρ τῆς ἀθηντικότητος τῆς γραφῆς «οὐδὲ ὁ Υἱὸς», ἐρμηνεύει δὲ τρόπον τινὰ τὴν δι' αὐτῆς ἐκφραζομένην ἀγνωσίαν ταύτην τοῦ «Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ». Ὁ ἐμπνευστὴς τῆς προσθήκης τῆς λέξεως «hominis» εἰς τὸ ἐν λόγῳ χειρόγραφον, ἐκτὸς τῆς προσωπικῆς του δυσκολίας νὰ συμβιβάσῃ πρὸς τὴν θεϊκὴν παντογνωσίαν τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ τὴν διὰ τῆς γραφῆς («neque filius») ἀγνωσίαν ὑπ' αὐτοῦ τῆς «ἡμέρας καὶ τῆς ὥρας ἐκείνης», φαίνεται ὅτι ἐγνώριζεν ἥδη καὶ τὸν θόρυβον, ὁ ὁποῖος εἶχε προκληθῆ ἐκ τῆς καταχρήσεως τῆς γραφῆς ταύτης ὑπὸ τῶν Ἀρειανῶν. Τὴν γραφὴν ταύτην πάντως παρουσιάζουν καὶ εἰς τὸ Μρ. 13,32 τέσσαρα χειρόγραφα τῆς Vulgata, τὰ L, Q τοῦ ζ' ἢ η' αἰῶνος, καὶ τὰ D, Ep. τοῦ η' ἢ θ' αἰῶνος³⁶.

Τὴν δευτέραν προσθήκην συνιστᾷ ἡ ἀντωνυμία «μοῦ» μετὰ τὴν λέξιν «ὁ πατήρ». Τὴν προσθήκην ταύτην εἰς τὸ Μτθ. 24,36 παρουσιάζουν οἱ μεγαλογράμματοι ἑλληνικοὶ κώδικες W τοῦ ε' αἰῶνος, K καὶ O 133 τοῦ θ' αἰῶνος, Γ τοῦ ι' αἰῶνος, καὶ ὁ μικρογράμματος 1241 τοῦ ιβ' αἰῶνος κᾶ³⁷.

Τὴν τρίτην προσθήκην εἰς τὸ Μρ. 13,32 συνιστᾷ ἡ λέξις «μόνος» μετὰ τὴν λέξιν «ὁ πατήρ». Τὴν γραφὴν ταύτην παρουσιάζουν οἱ ἑλληνικοὶ μεγαλογράμματοι κώδικες Φ τοῦ στ' αἰῶνος, Δ, Θ, καὶ Λ τοῦ θ' αἰῶνος, οἱ μικρογράμματοι 565 τοῦ θ' ἢ ι' αἰῶνος, 1689 τοῦ ι' αἰῶνος, 348 τοῦ ια' αἰῶνος, 13 τοῦ ιγ' αἰῶνος, καὶ 16 τοῦ ιδ' αἰῶνος³⁸, ὡς καὶ τὰ χειρόγραφα α, ε, ar καὶ k τῆς Vetus Latina, κᾶ.³⁹ Πρέπει νὰ σημειωθῆ ὅτι ἡ προσθήκη αὕτη δὲν παρουσιάζεται εἰς χειρόγραφα, τὰ ὁποῖα ἔχουν τὴν γραφὴν «οὐδὲ ὁ υἱὸς». Ἀξία σημειώσεως εἶναι τὰ περὶ αὐτῆς λεγόμενα ὑπὸ Εὐθυμίου τοῦ Ζυγαδηνοῦ: «Τὸ μόνος πρὸς τοὺς κτιστοὺς νοεῖται καὶ οὐ πρὸς τὸν υἱόν... Σκόπει δὲ παρὰ μὲν τῷ Ματθαίῳ κεῖται τὸ μόνος, οὐ μνημονεύεται δὲ ὁ υἱός, ἵνα μὴ καὶ πρὸς αὐτὸν ἀναφέρηται· παρὰ δὲ τῷ Μάρκῳ, τὸ μὲν μόνος οὐ κεῖται, μνημονεύεται δὲ ὁ υἱός, ἵνα νοηθεῖη καθὼς εἰρήκαμεν»⁴⁰. Ἡ γραφὴ αὕτη ἐπηρέασε καὶ τὸ Μτθ. 24,36.

35. Ὅρα Migne P.L. 10,43-44. Ὑπογραμμίζεται ὅτι ἡ προσθήκη αὕτη δὲν παρουσιάζεται εἰς ὅλα τὰ χειρόγραφα τοῦ ἔργου τούτου τοῦ Ἰλαρίωνος. Πρβλ. Th. Zahn, Das Evangelium des Matthäus, 3. Aufl. 1910, 672 ὑποσ. 21. Περὶ τῆς ὑπάρξεως τῆς προσθήκης ταύτης καὶ εἰς τὸ κατὰ Μᾶρκον βρα S. C. E. Legg, Evangelium secundum Marcum εἰς τὸ Μρ. 13,32. A d. J ü l i c h e r, μν. ἔργ. I, 178.

36. Ὅρα S. C. Legg, Evangelium secundum Marcum (13,32). Πρβλ. A. Merk, μν. ἔργ. 42*.

37. Nestle-Aland, μν. ἔργ. 70. Πρβλ. A. Merk, μν. ἔργ. 170.

38. A. Merk, αὐτόθι.

39. B. M. Metzger, 3° ἄν. 296 ἐξ.

40. Migne, E.II. 129, 624A-B.

5. Οἱ ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς περὶ τῆς γραφῆς «οὐδὲ ὁ Υἱός».

Καὶ ἐκ τῶν ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων ἄλλοι μὲν ἀναγνωρίζουν εἰς τὸ Μτθ. 24,36 τὴν γραφὴν «οὐδὲ ὁ υἱὸς») ὡς πρωταρχικὴν καὶ αὐθεντικὴν, ἄλλοι δὲ ὡς μεταγενεστέραν προσθήκην. "Ἄξιοι ἰδιαιτέρας προσοχῆς εἶναι αἱ πληροφορίαι ὠρισμένων ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων, κατὰ τὰς ὁποίας εἰς τὴν ἐποχὴν τῶν ὑπῆρχον χειρόγραφα φέροντα τὴν γραφὴν ταύτην καὶ ἄλλα παραλείποντα αὐτήν. Διὰ τῶν πληροφοριῶν τούτων προσδιορίζεται, τρόπον τινὰ καὶ ὁ χρόνος, κατὰ τὸν ὅποιον ἐνεφανίσθη διὰ τὴν κριτικὴν τοῦ κειμένου τῆς Καινῆς Διαθήκης τὸ πρόβλημα τῆς παραλλαγῆς ταύτης.

α'. Ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς δεχόμενοι τὴν αὐθεντικότητα τῆς γραφῆς «οὐδὲ ὁ υἱός».

Ἡ γραφὴ αὕτη παρουσιάζεται τὸ πρῶτον εἰς τὸ «Διατεσσάρων Ἐυαγγέλιον» τοῦ Σύρου ἀπολογοῦ Τατιανοῦ (172 μ.Χ.)⁴¹. Μετ' αὐτὸν παρουσιάζεται χρησιμοποιοῦν τὴν γραφὴν ταύτην, τρόπον τινὰ, καὶ ὁ Εἰρηναῖος εἰς τὴν πολεμικὴν του κατὰ τῶν γνωστικῶν (χωρὶς νὰ ἀναφέρῃ τὰ χωρία Μτθ. 24,36 καὶ Μρ. 13,32), οἱ ὅποιοι προφανῶς παρηρημένους μετὰ τῶν ἄλλων σχετικῶν λογίων τοῦ Κυρίου καὶ τὴν γραφὴν «Οὐδὲ ὁ Υἱός»⁴². Ἄλλωστε προβάλλεται ὑπὸ τῶν περισσοτέρων ἐρευνητῶν καὶ ὁ Εἰρηναῖος ὡς γνώστης τῆς γραφῆς «οὐδὲ ὁ υἱός». Μετ' αὐτὸν ὁ Ὁριγένης (+254) σαφῶς ἀναγνωρίζει τὴν γραφὴν ταύτην ὡς αὐθεντικὴν, τὴν ὁποίαν τετράκις παρουσιάζει ὑπάρχουσαν εἰς τὸ Μτθ. 24,36⁴³. Ὑπογραμμίζεται ὅτι ἤδη ἀπὸ τοῦ Ὁριγένους παρουσιάζεται ἡ διὰ τῆς γραφῆς ταύτης «ἀγνωσία» τῆς ἡμέρας καὶ τῆς ὥρας τῆς δευτέρας παρουσίας ὑπὸ τοῦ «Ἰησοῦ τοῦ Θεοῦ», ἡ ἐπικρατήσασα γενικώτερον ἐρμηνεία, κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ ἀγνωσία αὕτη ἀφορᾷ μόνον εἰς τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν⁴⁴. Ἐξ αὐτῆς ἀσφαλῶς εἰσῆλθεν εἰς

41. "Ορα Erwin Preuschen, Tatians Diatessaron, aus der arabischen übersetzt, Heidelberg 1926, 198.

42. "Ορα Εἰρηναίου, Κατὰ αἰρέσεων Γ', 20,3 Migne E.Π. 7, 656 B-657 A'. Ἐνταῦθα καταπολεμοῦνται οἱ Βαλεντιανοὶ γνωστικοί, οἱ ὅποιοι παρεπόουν τὰ χωρία Μτθ. 11,25 καὶ Λκ. 10,21-22. Πρβλ. Εἰρηναίου, αὐτόθι IV, 6,4. Migne E.Π. 7, 988B'-990C'. Πρβλ. W. M. L. de Wette, Lehrbuch der historisch-kritischen Einleitung in die kanonischen Büchern des N.T. 6. Aufl., Berlin 1860, 49.

43. "Ορα Ἀποσπάσματα 485-487 ἐρμηνείας τοῦ Ματθ. 24,36. BEΠΕΣ 24, 370, 13-15. 24-25. 29-37, 1,7. Τοῦ αὐτοῦ, Origenes Matthäusekklung II: Die lateinische Übersetzung der Commentariorum Series. Hrsg. von Klostermann, Leipzig 1933, 124,10-26.

44. "Ορα BEΠΕΣ 24,170, 29 ἐξ.: «Ὁς ἀνθρώπος οὖν, φησί, μὴ εἰδέναι τὸ ἀγνοεῖν ἕχων, ὡς καὶ τὸ φαγεῖν καὶ τὸ πιεῖν».

τὸ κείμενον καὶ ἡ παραλλαγή «h o m i n i s», ἡ ὁποία παρουσιάσθη τὸ πρῶτον εἰς κείμενα τῆς *Vetus Latina*, καὶ περὶ τῆς ὁποίας ἤδη ἐγίνε λόγος. Μετὰ τὸν Ὠριγένην καὶ ὁ Μέγας Ἀθανάσιος (†372) χρησιμοποιοῦν τετράκις τὸ Μτθ. 24,36 μετὰ τῆς γραφῆς «οὐδὲ ὁ υἱὸς»⁴⁵. Οὗτος μάλιστα γνωρίζει τὴν ὑπὸ τῶν Ἀρειανῶν εὐρυτάτην κατάχρησιν τῆς γραφῆς ταύτης, πρὸς στήριξιν τῆς κακοδοξίας των, περὶ ἀνομοιότητος τοῦ «Υἱοῦ πρὸς τὸν Πατέρα». Ὁ Μ. Ἀθανάσιος ἐρμηνεύει ἀπλῶς τὴν γραφὴν ταύτην, χωρὶς νὰ διαμφισβητῇ τὴν γνησιότητά της, γεγονός τὸ ὁποῖον μαρτυρεῖ ὅτι οἰαδήποτε ἀντίθετος ὑπόνοια αὐτοῦ θὰ παρεῖχεν εἰς αὐτόν, τὸν πολέμιον τῶν Ἀρειανῶν, τὴν εὐκαιρίαν νὰ τοὺς κατηγορήσῃ διὰ νοθείαν τοῦ κειμένου τῶν Εὐαγγελίων⁴⁶.

Ἐτερος Ἀλεξανδρινός, αὐτὸς ὁ Πατριάρχης Ἀλεξανδρείας Κύριλλος (†444), χρησιμοποιοῦν δις τὴν γραφὴν ταύτην ὡς αὐθεντικὴν, τὴν ὁποίαν καὶ ἐρμηνεύει ὡς καὶ οἱ πρὸ αὐτοῦ, Ὠριγένης καὶ Μ. Ἀθανάσιος, ὡς διδάσκουσιν δηλαδὴ τὴν «ἀγνωσίαν» μόνον τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Διὰ τῆς ἐρμηνείας ταύτης ὁ Κύριλλος καταφέρεται γενικῶς κατὰ τῶν «Ἀνθρωπομορφητῶν», οἱ ὅποιοι προέβαλλον τὴν γραφὴν ταύτην ὡς στήριγμα τῆς κακοδοξίας των⁴⁷. Ἄξια ἰδιαιτέρας προσοχῆς διὰ τὴν αὐθεντικότητά της γραφῆς ταύτης παρουσιάζονται αἱ πληροφορίες Διδύμου τοῦ Τυφλοῦ (†400), ἐνὸς ἀκόμη ἐκ τῶν ἀξιολογωτέρων ἀλεξανδρινῶν ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων. Οὗτος γράφει εἰς τὸ ἔργον του «Περὶ Ἀγίας Τριάδος»⁵⁰ ὅτι ὁ Εὐαγγελιστὴς Ματθαῖος «οὐκ εἶπεν τὸν υἱὸν ἀγνοεῖν, ἀλλὰ καὶ τὸ σχῆμα αὐτὸ τοῦ τέλους εἰδέναι ἐξέθετο τοιῶσδε· Περὶ δὲ τῆς ἡμέρας ἐκείνης ἢ τῆς ὥρας οὐδεὶς οἶδεν, οὐδὲ οἱ ἄγγελοι τῶν οὐρανῶν, εἰ μὴ ὁ Πατὴρ μόνος... οἱ οὖν ἄλλοι Εὐαγγελισταὶ οὐδὲ ὅλως ἐμνημόνευσαν τούτου...»⁴⁸. Καὶ ἐνῶ

45. «Ὁρα Μ. Ἀθανασίου α) Λόγος κατὰ Ἀρειανῶν Α', 54. ΒΕΠΕΣ 30, 168, 15-24. β) Λόγος κατὰ Ἀρειανῶν Γ, 46. ΒΕΠΕΣ 30, 287,27-38. γ) Ἐπιστολὴ πρὸς Σεραπίωνα, ἐπίσκοπον Θμουέως § 9. ΒΕΠΕΣ 33, 127,8-14: «Καὶ γὰρ κάκεινον πάλιν τὸ καλῶς εἰρημένον κακῶς δὲ νοούμενον παρ' αὐτοῖς (τοῖς Ἀρειανοῖς) φημι δὴ τὸ Οὐδὲ ὁ Υἱὸς, καλὸν ἔχει τὸν νοῦν. Ἐκεῖνοι μὲν γὰρ νομίζουσιν ἐκ τοῦ λέγειν Οὐδὲ ὁ Υἱὸς ὅτι ἀγνοῶν δηλοῖ ὅτι κτίσμα ἐστίν... καὶ γὰρ ὡσπερ λέγων Οὐδὲ ὁ Υἱὸς ἀνθρωπίνως εἰρηκε». Ὁρα καὶ ΒΕΠΕΣ 30,168,25-24: «...σαρκικῶς διὰ τὸ σῶμα, ἵνα δείξῃ ὅτι ὡς ἄνθρωπος, οὐκ οἶον· ἀνθρώπων γὰρ ἴδιον τὸ ἀγνοεῖν».

46. «Ὁρα Μ. Ἀθανασίου, Περὶ τῆς ἐνσάρκου ἐπιφανείας τοῦ Θεοῦ. Λόγος κατὰ Ἀρειανῶν 1. Migne E.Π. 26,903. Περὶ τῆς γνησιότητος τοῦ ἔργου τούτου ὄρα Β. A l t a n e r, Patrologia, 6. Aufl., Freiburg i. Br. Wien 1957, 243.

47. Ὁρα Ὑπόμνημα εἰς τὸν Προφήτην Ζαχαρίαν Α' 14. Migne E.Π. 72, 252Α'. Τοῦ αὐτοῦ, Κατὰ Ἀνθρωπομορφητῶν κεφ. 14. Migne E.Π. 76, 1100 Β'. «Μέτροις δ' ἀνθρωπότητος πρέπει ἂν εἰκότως, καὶ τὸ ἀγνοεῖν τὰ ἐσόμενα· οὐκοῦν καθ' ὃ μὲν νοεῖται Θεός, οἶδε πάντα ὅσα καὶ ὁ Πατὴρ, καθ' ὃ γὰρ μὴ ἄνθρωπος ὁ αὐτός, οὐκ ἀποσεταται τὸ καὶ ἀγνοῆσαι δοκεῖν...».

48. Ὁρα κεφ. ΚΒ', 1. Migne E.Π. 39, 916-917 καὶ ΒΕΠΕΣ 44, 124-125.

οὗτος παρέχει διὰ τοῦ παρόντος χωρίου τὴν ἐντύπωσιν τῆς ἀναγνωρίσεως τοῦ Μτθ. 24,36 ἄνευ τῆς γραφῆς «οὐδὲ ὁ Ὑῖός», ὡς τοῦ αὐθεντικοῦ κειμένου, ὀλίγον κατωτέρω κατηγορεῖ τὸν Μ. Βασίλειον, διότι ἐτάχθη ὑπὲρ τῆς αὐθεντικότητος καὶ τῆς πρωταρχικότητος τοῦ Μτθ. 24,36 ἄνευ τῆς γραφῆς «οὐδὲ ὁ Ὑῖός» καὶ διότι ἐδίδασκε τὴν ὑπεροχὴν τοῦ πατρὸς ὡς πρὸς τὴν γνῶσιν ἔναντι τοῦ Ὑιοῦ(;)⁴⁹. Παρὰ ταῦτα δι' ἄλλου κειμένου⁵⁰ καθιστᾷ ἀπολύτως σαφές ὅτι καὶ οὗτος, ὡς Ἀλεξανδρινὸς συγγραφεὺς, ἀνεγνώριζε καὶ διὰ τὸ Μτθ. 24,36 τὴν αὐθεντικότητά τῆς γραφῆς «οὐδὲ ὁ Ὑῖός». Ἐκ τῶν πληροφοριῶν τούτων τοῦ Διδύμου συνάγεται α) ἡ ὑπαρξίς κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ ἀντιγράφου τοῦ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγελίου μετὰ τῆς γραφῆς «οὐδὲ ὁ Ὑῖός», καὶ ἄλλων ἄνευ αὐτῆς· β) ἡ ὑπὸ τῶν Ἀρειανῶν συνεχιζομένη κατάχρησις τῆς γραφῆς ταύτης· καὶ γ) ἡ καὶ διὰ τῆς ἐρμηνείας τῶν Ἀλεξανδρινῶν θεολόγων ἀναγνώρισις τῆς αὐθεντικότητος τῆς γραφῆς ταύτης, χωρὶς οὗτοι νὰ ἐπηρεάζωνται περισσότερο ἐκ τῆς ὑπὸ τῶν αἰρετικῶν καταχρήσεώς της.

Ἐκ τοῦ Ἀλεξανδρινοῦ κλίματος προέρχεται καὶ ὁ Ἰσίδωρος ὁ Πηλοσυώτης († 440), ὁ ὁποῖος ὡσαύτως ἀναγνωρίζει τὴν αὐθεντικότητά τῆς ἐν λόγῳ γραφῆς, τὴν ὁποίαν καὶ ἐρμηνεύει πληρέστερον τῶν πρὸ αὐτοῦ, καὶ μάλιστα κατὰ τὸ πνεῦμα Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, γράφων σχετικῶς· «Οὐκ ἠγνόησεν (ὁ Ὑῖος δηλαδὴ τὴν ἡμέραν ἐκείνην)· ἄπαγε, ἀλλὰ σαφηνίζων τὰ ἀνωφελῆ παρητεῖτο προβλήματα»⁵¹.

Ἡ αὐθεντικότης τῆς ἐν λόγῳ γραφῆς ἀνεγνωρίζετο πάντως καὶ ἐκτὸς τοῦ κλίματος τῆς Ἀλεξανδρείας, καὶ δὴ εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Ἀντιοχείας καὶ τῆς Καππαδοκίας. Τὴν πρώτην ἐκπροσωπεῖ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος († 407)⁵² καὶ τὴν δευτέραν Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνός

49. Αὐτόθι, κεφ. ΚΒ', 2. ΒΕΠΕΣ 44, 125,28-32.

50. "Ὁρα Ὑπόμνημα εἰς τὸν Ζαχαρίαν 14,5-7. ΒΕΠΕΣ 48,254,39-255,9. «Οὐκ ἀντίκειται ἡ φωνὴ αὐτῆ τῇ εὐαγγελικῇ οὕτως ἐχούσῃ· περὶ τῆς ὥρας καὶ τῆς ἡμέρας ἐκείνης οὐδεὶς οἶδεν, οὔτε οἱ ἄγγελοι οὔτε ὁ Ὑῖός, εἰ μὴ ὁ Πατὴρ μόνος» (Μτθ. 24,36). Πολλὰ περὶ τοῦ εὐαγγελικοῦ ἐν τοῖς εἰς τὸν Ματθαῖον ὑπομνήμασι κατὰ προηγουμένην σύνταξιν τεθεωρηται, ἅπερ ἐντυχῶν ὁ φιλόκαλος εἴσεται, μόνον λεγόμενον νῦν ὅτι τὸ γινώσκειν καὶ μὴ γινώσκεσθαι ἤτοι περὶ ἐτέρας καὶ ἐτέρας ἐκλαβεῖν δεῖ, ἢ τὸ γινώσκεσθαι καὶ μὴ κατ' ἄλλο καὶ ἄλλο σημαίνόμενον. Τὰ ἐνταῦθα λεγόμενα συμβιβάζουν πως τὰ εἰς τὰ προηγούμενα χωρία λεγόμενα. Πρβλ. τοῦ αὐτοῦ, ἐρμηνευτικὸν ἀπόσπασμα IV εἰς τὸ 1 Ἰω. 2,3-6. ΒΕΠΕΣ 49, 148-149.

51. "Ὁρα Ἐπιστολὴν 117. Migne E.Π. 78, 260D.

52. "Ὁρα Ὀμιλίαν 77 εἰς τὸ κατὰ Ματθαῖον. Migne E.Π. 58,702-703. Ἐνταῦθα παρουσιάζεται ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς λέγων· «Ὅτι μὲν γὰρ οὐκ ἄγνωῶ, διὰ πολλῶν ἔδειξα... καὶ τὰ συμβησόμενα ἅπαντα καὶ ὅσον ἀπὸ τοῦδε τοῦ χρόνου μέχρι τῆς ἡμέρας αὐτῆς... καὶ ἐπὶ τὰ πρόθυρα σὲ ἤγαγον αὐτά· εἰ δὲ μὴ ἀνοίγω σοὶ τὰς θύρας καὶ τοῦτο συμφερόντως ποιῶ, ἵνα δὲ καὶ ἐτέρωθεν μάθης ὅτι οὐ τῆς ἀγνοίας αὐτοῦ τὸ σιγήσαι».

(† 390)⁵³. Προκειμένου περί τῆς Καππαδοκίας πρέπει νὰ σημειωθῆ ὅτι ἡ θέσις τοῦ Μ. Βασιλείου ἔναντι τῆς γραφῆς ταύτης δὲν ἐπιτρέπεται νὰ ἐκληφθῆ ὡς ἀπόδειξις, τῆς εἰς τὴν περιοχὴν ταύτην ὑπάρξεως ἀντιγράφων τοῦ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγελίου μόνον ἄνευ τῆς γραφῆς «οὐ δὲ ὁ Υἱὸς». Ὡς θὰ καταδειχθῆ κατωτέρω, ὁ Μ. Βασίλειος ἐνδιαφέρεται νὰ ἐξάρῃ τὴν ἐνότητα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ ὡς πρὸς τὴν γνῶσιν τῆς ἡμέρας καὶ τῆς ὥρας ἐκείνης.

Ἡ ἀθθεντικότητα τῆς γραφῆς «οὐ δὲ ὁ υἱὸς» διὰ τὸ Μτθ. 24,36 προϋποτίθεται καὶ διὰ τῶν λεγομένων σχετικῶς ὑπὸ τῶν ἀντιαιρετικῶν συγγραφέων Ἐπιφανίου, ἐπισκόπου Κωνσταντίας τῆς Κύπρου († 403)⁵⁴, Ἀύγουστίνου, ἐπισκόπου Ἰπῶνος (430)⁵⁵ καὶ Βιγιλίου ἐπισκόπου Θαμψοῦντος (τέλος ε' αἰῶνος)⁵⁶.

Ἡ ἀθθεντικότητα τῆς γραφῆς «οὐ δὲ ὁ υἱὸς» προκειμένου περί τῶν περιοχῶν τῆς Ἀντιοχείας ἢ τῶν Ἱεροσολύμων προβάλλεται εἰς τὸ κατὰ Ματθαῖον 24,36 ὑπὸ τοῦ συντάκτου τοῦ ἔργου «Διάλογοι τέσσαρες»⁵⁷, τοῦ ἐσφαλμένου ἀποδοθέντος εἰς Καισάριον τὸν ἀδελφὸν Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ, τὸ ὁποῖον ὅμως προέρχεται ἀπὸ τὰς ἀρχὰς τοῦ σ' αἰῶνος⁵⁸. Ὁ συντάκτης τοῦ ἔργου τούτου χρησιμοποιοῖ δις τὸ Μτθ. 24,36 μετὰ τῆς γραφῆς «οὐ δὲ ὁ Υἱὸς», διὰ συγγενῶν δὲ ἀγιογραφικῶν χωρίων⁵⁹ ἐρμηνεύει ταύτην λέγων· «Εἰ τοίνυν μείζων ὁ Πατήρ τῆς ὥρας καὶ ἡμέρας καὶ πάντων, πῶς τὸ μεῖζον ἐπιστάμενος ὁ υἱὸς τὸ ἔλασσον ἀγνοεῖ»⁶⁰. Τὴν ἐρμηνείαν δὲ ταύτην ἀποδίδει πλέον ἐπιτυχῶς ἡ ἔκφρασις· «ἀλλὰ καθὸ Πατὴρ ὁ πατήρ ἐστίν, οὕτω γνησιότητι ὁ Υἱὸς τὸν Πατέρα τιμᾷ...»⁶¹. «Ὁὐκ

53. Λόγος ΚΘ', 18: Περὶ Υἱοῦ καὶ Λόγος Α' 15. "Ὁρα παρὰ ΒΕΠΕΣ 59, 248,9 καὶ 261,11-26.

54. Ἐπιφανίου, Πανάριον 61,15: Κατὰ Ἀρειομανιτῶν. Migne E.Π. 42, 225Α'. Τοῦ αὐτοῦ, Ἀγκυρωτὸς 19. Migne E.Π. 43, 52C.

55. Ἀύγουστίνου, De Scriptoribus. Sermo XVII. Migne P.L. 36, 589.

56. Vigilius Tapsensis, Contra Palladium Arianum I, 496. Migne P. L. 62, 442A.

57. Migne E.Π. 38, 852-1189.

58. "Ὁρα Κ. Γ. Μπόνης, Ποῖος ὁ συντάκτης τοῦ τετραμεροῦς διαλόγου τοῦ Ψευδο-Καισαρίου Ναζιανζηνοῦ; Ἐπετηρὶς Ἑταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν» 13, 1953, 261-279. Ἐνταῦθα ἀποφαίνεται ὁ καθηγητὴς Κ. Μπόνης ὑπὲρ τῆς συντάξεως τοῦ ἔργου τούτου ὑπὸ τοῦ μονοφυσίτου Πατριάρχου Ἀντιοχείας Σευήρου, τοῦ πατριαρχεῦσαντος κατὰ τὰ ἔτη 512-518.

59. "Ὁρα Πεῦσις ΙΕ', Migne E.Π. 38, 872. Πεῦσις Κ'. Migne E.Π. 38, 876D'.

60. "Ὁρα Πεῦσις ΙΣΤ'. Migne E.Π. 38, 872-873.

61. "Ὁρα Πεῦσις ΙΗ'. Migne E.Π. 38, 873.

ἀγνοίας δὲ τοῦτο, ἀλλὰ μακροθυμίας καὶ καιροῦ τῆς διορθώσεως τοῖς μοχθηροῖς παρεχομένης... ὁ κριτὴς μακροθυμεῖ, ἕως τῆς δευτέρας πρὸς ἡμᾶς φοιτήσεως...». ⁶² Ὅθεν καὶ διὰ τῆς ἐρμηνείας ὁ συντάκτης τοῦ παρόντος ἔργου ὑπεραμύνεται τῆς ἀθηντικότητος τῆς ἐν λόγῳ γραφῆς.

Τὸ ἀρειανίζον ἔργον «*O p u s I m p e r f e c t u m*» τοῦ ἔτους 550, τὸ κακῶς ἀποδοθὲν εἰς Ἰωάννην τὸν Χρυσόστομον, παρουσιάζει τέλος τὴν γραφὴν «οὐδὲ ὁ υἱὸς» ὡς ἀθηντικὴν γραφὴν τοῦ χωρίου Μτθ. 24,36⁶³.

β'. Ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς θεωροῦντες διὰ τὸ Μ. Ματθ. 24,36 τὴν γραφὴν «οὐδὲ ὁ υἱὸς» ὡς μεταγενεστέραν προσθήκην.

Πρῶτος, ὡς προελέχθη, ὁ Μ. Βασίλειος (†399) γνωρίζει καὶ χρησιμοποιεῖ χειρόγραφα τοῦ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγελίου μὴ ἔχοντα τὴν γραφὴν «οὐδὲ ὁ υἱὸς». Ὁ Πατὴρ αὗτος τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας εἰς τὴν ὑπ' ἀριθ. 236 § 2, ἐπιστολὴν του πρὸς τὸν Ἀμφιλόχιον, τὸν ἐπίσκοπον Ἰκονίου, ἀναφέρεται εἰδικώτερον εἰς τὴν διαφορὰν τῆς γραφῆς ταύτης τῶν κατὰ Ματθαῖον καὶ κατὰ Μᾶρκον Εὐαγγελίων⁶⁴. Κατ' αὐτόν, «Ἡ μὲν οὖν τοῦ Ματθαίου λέξις οὕτως ἔχει περὶ δὲ τῆς ἡμέρας ἐκείνης οὐδεὶς οἶδεν, οὐδὲ οἱ ἄγγελοι τῶν οὐρανῶν, εἰ μὴ ὁ Πατὴρ μόνος». Οὗτος δηλαδὴ γνωρίζει καὶ τὴν εἰς τὸ χωρίον τοῦτο προσθήκην τῆς λέξεως «μόνος». Δι' αὐτῆς δὲ ἐξηγεῖ ὅλο τὸ χωρίον: «Ἡμεῖς δὲ ἡγοῦμεθα τὸ μόνος πρὸς τὴν τῶν ἀγγέλων διαστολὴν εἰρησθαι, τὸν δὲ υἱὸν μὴ συμπεριλαμβανέσθαι τοῖς ἑαυτοῦ δούλοις κατὰ τὴν ἀγνοίαν». Πάντως ἀναγνωρίζει σαφῶς καὶ ὁ Μ. Βασίλειος τὴν ἀθηντικότητα τῆς αὐτῆς Γραφῆς διὰ τὸ Μρ. 13,32⁶⁵. Δικαιολογεῖ δὲ ἐρμηνεύων τὴν γραφὴν ταύτην ὡς ἔκφρασιν τῆς καὶ ὑπὸ τοῦ υἱοῦ γνώσεως τῆς γνώσεως τοῦ Πατρός. «Ἐκ γὰρ τοῦ Πατρὸς αὐτῶ ὑπῆρχε δεδομένη ἡ γνῶσις»⁶⁶. Ἐπὶ τῇ βάσει δὲ ταύτης ἀκριβῶς τῆς ἐκφράσεως τοῦ Μ. Βασιλείου πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὡς ἀβάσιμος ἢ κατ' αὐτοῦ κατηγορία Διδύμου τοῦ Τυφλοῦ.

Κατὰ τὴν αὐτὴν περίοδον φαίνεται σαφῶς ὅτι εἰς τὰς διαφόρους

62. Ὅρα πεῦσις Κ'. *Migne E.P.* 38, 876-881.

63. Ὅρα *Homilia L ex capite XXIV. Migne E.P.* 56, 921.

64. Ὅρα *Migne E.P.* 32, 876. *Yves Courtonne*, Paris 1966, III, 49-51.

65. Ὅρα *Yves Courtonne* III, 49,8-9 καὶ 50,27-30 καὶ 35.

66. Αὐτόθι 50,37-38. Πρβλ. καὶ ἐπιστολὴν 8: «τοῖς Καισαρεῦσιν ἀπολογία περὶ τῆς ἀποχωρήσεως» § 6, ἐκδ. *Yves Courtonne*, Paris 1957, I' 29-30. Πρβλ. καὶ ΒΕΠΕΣ 55,26,33-27.5. Ἐνταῦθα ἡ «ἀγνωσία» αὕτη χαρακτηρίζεται ὡς «προσποιητὴ ἀγνοία, διὰ τὴν τῶν πολλῶν ἀσθένειαν». Αὐτόθι I 29,9-13. καὶ § 7, αὐτόθι I, 29,4-32,35.

Ἐκκλησίας τῆς Δύσεως ἐχρησιμοποιοῦντο περισσότερα χειρόγραφα παραλείποντα ἀπὸ τὸ χωρίον Μτθ. 24,36 τὴν γραφὴν «οὐδὲ ὁ υἱὸς». Τοῦτο τεκμαίρεται ἐκ τῶν πληροφοριῶν· α) Ἰλαρίωνος, ἐπισκόπου Πικταβίου († 364)⁶⁷, β) Ἀμβροσίου Μεδιολάνων (335-397)⁶⁸, καὶ γ) Ἰερωνύμου (345-420)⁶⁹. Ὁ Ἀμβρόσιος ἀναφερόμενος εἰς τὴν ὑπὸ τῶν Ἀρειανῶν κατάχρησιν τῆς γραφῆς ταύτης ἐκ τοῦ Μρ. 13,32 λέγει· «Primum veteres non habent codices Graeci quia nec filius scit; sed non mirum si et hoc falsarunt qui Scripturas interpolavere divinas». Οὕτω κατηγορεῖ τοὺς Ἀρειανούς ὅτι κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον καταλήγουν εἰς «β ε β ἡ λ ο υ ς» ἐρμηνείας. Πάντως ὅλοι αἱ σχετικαὶ ἐκφράσεις τοῦ Ἀμβροσίου βασιζονται μόνον εἰς τὴν ἐπ' αὐτοῦ ἐπίδρασιν τοῦ θορύβου, τὸν ὅποιον συνεχῶς προσεχάλουν αἱ κακοδοξίαι τῶν αἰρετικῶν, αἱ προερχόμεναι ἐκ τῆς ὑπ' αὐτῶν καταχρήσεως καὶ τῆς ἐν λόγῳ γραφῆς. Ἡ ὑπ' αὐτοῦ ἀναφορὰ ἀρχαίων ἐλληνικῶν χειρογράφων ἄνευ τῆς γραφῆς «οὐδὲ ὁ υἱὸς», χρησιμοποιηθέντων δῆθεν ὑπὸ τῶν «Adamandii et Pierii» δὲν πρέπει νὰ θεωρηθῇ ἀσφαλής. Ὀλιγώτερον ἀξία προσοχῆς εἶναι ἡ πληροφορία αὐτοῦ, κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ γραφὴ «in e c Filius» προσετέθη τὸ πρῶτον εἰς μερικὰ λατινικὰ χειρόγραφα («in quibusdam latinis codicibus additum est») ⁷⁰. Ὁ Ἰερώνυμος πάλιν, ὁ ὅποιος ἐπὶ μακρὸν ἔζησεν εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα καὶ τὴν Συρίαν, ὅπου εὐρύτερον ἐχρησιμοποιοεῖτο περισσότερο τὸ κατὰ Ματθαῖον εὐαγγέλιον, καὶ τὰς Ἐκκλησίας τῶν ὁποίων ἐλυμαίνετο ὁ Ἀρειανισμός, ἀναφέρεται ἰδιαίτερος εἰς τὴν ὑπὸ τῶν Ἀρειανῶν καὶ τῶν Εὐνομιανῶν κατάχρησιν τῆς γραφῆς «οὐδὲ ὁ υἱὸς». Δὲν ἀποκλείεται δὲ εἰς τὰς περιοχὰς ταύτας νὰ διεγράφη ἡ γραφὴ «οὐδὲ ὁ υἱὸς» ⁷¹.

Καὶ εἰς τὸν ψευδεπίγραφον Διάλογον τοῦ Μ. Ἀθανασίου μετὰ τοῦ Ἀρείου ⁷², ὁ ὅποιος προφανῶς εἶναι ἔργον ἀγνώ-

67. Hilarii Piktavensis, Commentarius in Matthaum cap. XXVI, 4. Migne P.L. 9, 2057B'. Τοῦ αὐτοῦ, De Trinitate I', 9. Migne P.L. 10, 43C-44B.

68. Ambrosii, De Fide ad Gratianum Augustum V, 16. Migne P.L. 16, 716A-B.

69. Hieronymi, Commentarium in Evangelium Matthaei IV Migne P.L. 26, 188.

70. Πρβλ. R. W. Muncey, The New Testament Text of Ambrosius, Cambridge 1959, 16.

71. "Ὁρα ἐνθ' ἀν. Migne P.L. 26,188: «In quibusdam latinis codicibus additum est necque filius, cum in Graecis, et Maxime Adamandii et Pierii exemplaribus hoc non habentur ascriptum: sed quia in nonnullis legitur disserentium videtur».

72. Ψ. Ἀθανασίου, Διάλογος πρὸς Ἀρειον § 26. ΒΕΠΕΣ 35, 327,20.

στου τινὸς συγγραφέως τοῦ ε' ἢ στ' αἰῶνος, γίνεται λόγος περὶ ἀνυπαρξίας τῆς γραφῆς ταύτης εἰς τὸ Μτθ. 24,36⁷³. Τέλος οἱ Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνὸς (†750)⁷⁴ καὶ Εὐθύμιος ὁ Ζυγαδηνὸς (ια'-ιβ' αἰών)⁷⁵ χρησιμοποιοῦν τὸ Μτθ. 24,36 ἄνευ τῆς γραφῆς «οὐδὲ ὁ Υἱὸς». Ὁ τελευταῖος ἐρμηνεύων τὴν γραφὴν ταύτην ἐκ τοῦ Μρ. 13,32 ἐπιλέγει· «Τὰ μὲν ἄλλα πάντα προεῖπεν αὐτοῖς, ὅσα συνέφερον εἰδέναι· μόνον δὲ τὴν ἡμέραν καὶ ὥραν τῆς τοῦ κόσμου συντελείας ἀπέκρυψεν οἰκονομικῶς, ἵνα οἱ ἀγνοοῦντες αὐτά, οἱ τότε, νήφωσι καὶ προσέχωσι... ἀεὶ»⁷⁶.

6. Οἱ νεώτεροι ἐρμηνευταὶ περὶ τῆς γραφῆς «οὐδὲ ὁ Υἱὸς».

α'. Οἱ συντάκται τῶν νεωτέρων κριτικῶν ἐκδόσεων.

Προκειμένου περὶ τοῦ κατὰ Μᾶρκον Εὐαγγελίου οἱ συντάκται τῶν νεωτέρων κριτικῶν ἐκδόσεων τῆς Καινῆς Διαθήκης οὐδεμίαν συνήντησαν δυσκολίαν διὰ τὴν θέσιν τῆς γραφῆς «οὐδὲ ὁ υἱὸς» εἰς τὸ χωρίον Μρ. 13,32, διότι, ὡς προελέχθη, τὴν γραφὴν ταύτην ἔχουν πάντα σχεδὸν τὰ ὑπ' αὐτῶν χρησιμοποιηθέντα χειρόγραφα. Τοῦτο ὅμως δὲν συμβαίνει προκειμένου καὶ περὶ τοῦ Μτθ. 24,36, διὸ καὶ ἐδιχάσθησαν. Τοῦτο σημαίνει ὅτι προκειμένου περὶ τοῦ χωρίου Μτθ. 24,36, ἡ ἀναγνώρισις τῆς ἀυθεντικότητος τῆς ἐν λόγῳ γραφῆς ὑπῆρξε θέμα τῆς προσωπικῆς ἐκτιμήσεως ἐκάστου τῶν συντακτῶν τῶν νέων κριτικῶν ἐκδόσεων.

Οὕτω παρουσιάζονται ἀναγνωρίζοντες ὡς ἀυθεντικὴν τὴν γραφὴν «οὐ

73. Ἐνθ' ἄν. 327-328: «Λαβὼν γὰρ τὸ Εὐαγγέλιον ἐν χερσίν, ἀνάγνωθι τὴν περικοπὴν τοῦ Ματθαίου περὶ τοῦ ζητουμένου καὶ ἔστι σοι πάντα κατάδηλα, ὡς οὐκ ἀγνοεῖ ὁ Κύριος περὶ τῆς ἡμέρας... καὶ ἐν μὲν τῷ Ματθαίῳ οὐ φέρεται οὐδὲ ὁ Υἱὸς οἶδε τὴν ἡμέραν ἐκείνην· οἱ δὲ λοιποὶ Εὐαγγελισταὶ παρέλιπον τὴν περὶ τοῦτου διήγησιν, μονώτατος δὲ Μᾶρκος ἔφη· Οὐδὲ ὁ Υἱὸς οἶδε τὴν ἡμέραν... Καὶ τὴν τοῦ Μάρκου ἀφήγησιν ἐν στένοις σου, γνῶθι, ὅτι οὐκ ἀγνοεῖ ὁ Κύριος τὴν ἡμέραν... Γινώσκων γὰρ ἑαυτὸν μὴ διεστῶτα ἀπὸ τοῦ Πατρὸς κατ' οὐσίαν, ἀλλ' ἠνωμένον τῇ θεότητι τῷ Θεῷ Πατρὶ αὐτοῦ, τὴν ἑαυτοῦ πρόγνωσιν ἐν τῇ τοῦ Πατρὸς προγνώσει ἐσήμανεν, ὡς φησὶν, ὁ Κύριος· Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐσμέν».

74. Ὅρα Ἰερὰ παράλληλα τίτλ. 15. *Migne E. II. 95, 1180C'*.

75. Ὅρα Ἐρμηνείαν τοῦ κατὰ Ματθαίου. *Migne E. II. 129, 624A'-B'*.

76. Ἐνθ' ἄν. 621 D': «...καὶ τινες μὲν νοοῦσι ὅτι οὐδὲ ὁ Υἱὸς οἶδεν τὴν ἡμέραν ἐκείνην καὶ ὥραν ὡς ἄνθρωπος· ὡς γὰρ Θεὸς οἶδεν ἐπίσης τῷ πατρὶ· Τὸ δὲ γλαφυρώτερον ἐστὶν οὕτως, ὅτι οὐδὲ ὁ υἱὸς γινώσκει. Ἐπεὶ δὲ γινώσκει ὁ Πατὴρ γινώσκει ἄρα καὶ ὁ Υἱός· Ἐγὼ γὰρ φησι καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐσμέν».

δὲ ὁ υἱὸς) οἱ C. Tischendorf,⁷⁷ Brooke Foss Westcott and Fendon John Antony Hort⁷⁸, Bernard Weiss⁷⁹, Eberhard Nestle⁸⁰, Alexander Souter⁸¹, S. C. E. Legg⁸², A. Huck⁸³, Kurt Aland⁸⁴, P. V. G. Tasker⁸⁵, κ.λ. Εἰς τούτους πρέπει νὰ προστεθοῦν καὶ οἱ συντάκται τῶν κριτικῶν ἐκδόσεων τῶν νεωτέρων μεταφράσεων τοῦ κειμένου τῆς Καινῆς Διαθήκης. Εἶναι δὲ οἱτοι: α) ὁ Wilhelm Michaelis⁸⁶ β) οἱ συντάκται τῆς ἐκδόσεως La Bible de Jerusalem. Traduit en français sous la direction de l' Ecole Biblique de Jerusalem, Paris 1956, 1322⁸⁷. γ) οἱ συντάκται τῆς «New English Bible», Oxford Cambridge 1961, 45,83. δ) ὁ Ulrich Wilkens⁸⁸. ε) οἱ P. Benoit — M.E. Boismard⁸⁹. στ) οἱ συντάκται τῆς «Traduction Oecuménique de la Bible. Alliance Biblique universelle», Paris 1972, 1397 Α' καὶ 1426. ζ) οἱ συντάκται τῆς νέας νεοελληνικῆς μεταφράσεως καθηγηταὶ Σ. Ἀγουρίδης, Γ. Γαλιτης, Ι. Καραβιδόπουλος, Β. Στογιάννος, Π. Βασιλειάδης καὶ Ι. Γαλάνης⁹⁰.

Συντάκται κριτικῶν ἐκδόσεων τῆς Καινῆς Διαθήκης μὴ ἀναγνωρίζοντες τὴν γραφὴν «ὁ υἱὸς ἐὶς τὸ χωρίον Μτθ. 24,36 σημειοῦνται

77. Novum Testamentum Graece. Editio octava critica major, Lipsiae 1869, I 163 καὶ 361.

78. The New Testament in the origine Greek, London (1885) 1917, I', 58. Πρβλ. vol. II, Introduction, London 1907, Appendix 17-18.

79. Das Neue Testament Griechisch, Berlin 1917, 56 καὶ 105.

80. Novum Testamentum Graece, Stuttgart, 1-25. Aufl. 1898-1963, 67.

81. Novum Testamentum Graece, Oxonii 1910. Editio altera 1962.

82. Evangelium secundum Matthaeum, Oxonii 1940 (Mtth. 24,36). — Evangelium secundum Marcum, Oxonii 1935 (Mr. 13,32).

83. Synopse der drei ersten Evangelien. 10. Aufl., Tübingen 1950, 176. 13. Aufl. bearbeitet von Heinrich Greeven, Tübingen 1981, 226.

84. 1) The Greek New Testament edited by K. Aland, M. Black, C. M. Martini, B. M. Metzger and A. Wikgren. United Bible Societies. Third edition 1966, 1975, 95. 2) Nestle-Aland, Novum Testamentum Graece et Latine, Stuttgart 1979, 70. 3) Synopsis of the four Gospels Greek-English. 1972, Sixth... edition, Stuttgart 1983, 262. 4) Synopsis Quattor Evangeliorum. Editio tertia decima... Stuttgart 1985, 406.

85. The Greek New Testament, Oxford 1964, 43, 78.

86. Das Neue Testament verdeutscht, Leipzig 1934, 89, 168.

87. Πρβλ. γερμανικὴν ἔκδοσιν: «Jerusalem Bible». 5. Aufl., Freiburg-Basel-Wien 1968, 1408.

88. Das Neue Testament übersetzt, Hamburg-Köln-Zürich 1972, 65, 119.

89. Synopse des quatre Évangiles en Français avec paralleles des Apocryphes et des Pères. Tome I: Textes, Paris 1973, 267. Tome II: Commentaire par M.-E. Boismard, Paris 1972, 365A.

90. Ἐκδόσις τῆς «Βιβλικῆς Ἑταιρείας», Ἀθήνα 1985, 56: Ὑπογραμμίζεται ἡ ἐνταῦθα διαφορὰ μετὰ τοῦ πρωτοτύπου κειμένου καὶ τῆς μεταφράσεως.

ἐνταῦθα οἱ κάτωθι. α) Chr. Wordsworth⁹¹. β) τὸ Οἰκουμηνικὸν Πατριαρχεῖον⁹². γ) Hermann Freiherr von Soden⁹³. δ) Augustinus Merk⁹⁴. ε) οἱ συντάκται τῆς τελευταίας κριτικῆς ἐκδόσεως τῆς Vulgata⁹⁵. στ) ὁ C. H. Peisker⁹⁷. ζ) οἱ Ἕλληνες συντάκται νεοελληνικῶν μεταφράσεων Ν. Βάμβας, Π. Τρεμπέλας, Β. Βέλλας καὶ Ι. Κολιτσάρας.

Παρατηρεῖται γενικώτερον ὅτι οἱ ἀναγνωρίσαντες τὴν γραφὴν ταύτην ὡς αὐθεντικὴν ἐπηρεάσθησαν ἀποφασιστικῶς ἀπὸ τὴν χειρόγραφον παράδοσιν, οἱ δὲ μὴ ἀναγνωρίσαντες ταύτην ἐπηρεάσθησαν ἀπὸ τὴν δι' αὐτῆς προκύπτουσαν δυσκολίαν συμβιβασμοῦ τῆς τοιαύτης ἀγνωσίας τοῦ «Ἰϋοῦ τοῦ Θεοῦ» πρὸς τὴν παντογνωσίαν τῆς θεότητός του⁹⁸. Ἡ παρατήρησις αὕτη ἰσχύει καὶ διὰ τοὺς ἐρευνητὰς τῶν δύο ἐπομένων κατηγοριῶν.

β'. Οἱ συντάκται ἐργασιῶν ἐπὶ τῆς κριτικῆς τοῦ κειμένου τῆς Καινῆς Διαθήκης.

Τὸ ἀντικείμενον τῆς ἐρεύνης τοῦ παρόντος προβλήματος ἐκφράζει τὸ ἐρώτημα: Ἡ παρουσιαζομένη εἰς τὰ χειρόγραφα τοῦ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγελίου, ὡς καὶ εἰς τὴν καθόλου ἱστορικὴν παράδοσιν παραλλαγή ὡς πρὸς τὴν γραφὴν τοῦ χωρίου Μτθ. 24,36 «οὐδὲ ὁ υἱὸς» ὀφείλεται εἰς διαγραφὴν ἀπὸ τοῦ πρωτοτύπου κειμένου ἢ εἰς προσθήκην ἐπ' αὐτοῦ τῆς ἐν λόγῳ ἐκφράσεως; Καὶ ἡ μὲν προσθήκη ἦτο δυνατόν, κατὰ τὴν γνώμην πάντων τῶν ἐρευνητῶν, νὰ προέλθῃ κατ' ἐπίδρασιν τοῦ κειμένου τοῦ χωρίου Μρ. 13,32 ἐπὶ τοῦ κειμένου τοῦ χωρίου Μτθ. 24,36, ἡ δὲ διαγραφὴ καθ' ὑπαγόρευσιν ἀφ' ἑνὸς τῆς καταχρήσεως, τὴν ὁποίαν ἔκαμνον οἱ Ἀρειανοὶ καὶ οἱ ὁμόφρονες αὐτῶν τῆς γραφῆς ταύτης, καὶ ἀφ' ἑτέρου ἐκ τῆς δυσκολίας συμβιβασμοῦ τῆς κατ' αὐτὴν ἀγνωσίας τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ πρὸς τὴν παντογνωσίαν τῆς θεότητός του.

91. The New Testament in the original Greek, London 1881, I', 89, 146.

92. Ἡ Καινὴ Διαθήκη ἐγκρίσει τῆς Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας, Ἐν Κωνσταντινουπόλει 1906, 66, 117.

93. Die Schriften des Neuen Testaments. Text und Apparat, Göttingen 1913, 94-95, 210.

94. Novum Testamentum Graece et Latine 1949, I, 85, 160.

95. Novum Testamentum Graece et Latine, Romae 1933, editio nona 1964. 86, 170.

96. Biblia Sacra juxta Vulgata versionem adiuvantibus B. Fischer, J. Gribomont, H. F. D. Sparks, W. Thile, recensuit R. Weber, editio altera, Stuttgart 1969, II 1565, 1598.

97. Züricher Evangelische Synopse, Wuppertal 1974, 140.

98. Ὁρα R. Bultmann, μν. ἔργ. 188. Br. M. Metzger, Der Text des Neuen Testaments. Eine Einführung in die neutestamentl. Textkritik, Stuttgart-Berlin 1966, 204-205.

Ἡ ὁμόφωνος συνηγορία τῆς χειρογράφου καὶ τῆς πατερικῆς μαρτυρίας ὑπὲρ τῆς ἀuthεντικότητος τῆς γραφῆς ταύτης διὰ τὸ χωρίον Mr. 13,32⁹⁹ ἠνάγκασε τοὺς ἐρευνητὰς νὰ περιορίσουν τὰ διαφέροντά τους ἐπὶ τοῦ καθαρῶς ἐρμηνευτικοῦ πεδίου καὶ αὐτῆς τῆς παρουσίας ἢ τῆς ἀπουσίας της ἐκ τοῦ χωρίου Mtθ. 24,36. Εἶναι δὲ γεγονός ὅτι αὐτὴ αὐτὴ ἡ ἐρμηνευτικὴ ἐργασία ἐπὶ τῆς παραλλαγῆς πλέον, τουτέστι τῆς παρουσίας ἢ ἀπουσίας τῆς ἐκφράσεως ταύτης ἐκ τοῦ Mtθ. 24,36, συνηγορεῖ ὑπὲρ τῆς ἀuthεντικότητος της ὅχι μόνον διὰ τὸ Mr. 13,32, ἀλλὰ καὶ διὰ τὸ Mtθ. 24,36¹⁰⁰. Διότι οὕτως ἐκφράζει ἡ γραφὴ αὐτὴ οὐχὶ τὴν ἀγνωσίαν τοῦ «Ἰησοῦ», ἀλλὰ τὸ ἀπόρητον τῆς ἡμέρας καὶ τῆς ὥρας ἐκείνης, πρὸς τὸ συμφέρον τῶν ἀνθρώπων. Παρὰ τὰ δεδομένα ταῦτα οἱ ἀσχοληθέντες περὶ τὸ πρόβλημα τοῦτο ἀπὸ τῆς σκοπιᾶς τῆς κριτικῆς τοῦ κειμένου τῆς Καινῆς Διαθήκης διχάζονται, εἰς τοὺς ἀποδεχομένους καὶ εἰς τοὺς μὴ ἀποδεχομένους τὴν ἀuthεντικότητα τῆς ἐν λόγῳ γραφῆς. Εἰς τὴν πρώτην κατηγορίαν ἀνήκουν οἱ Ernst von Dobschütz,¹⁰¹ August Bludau¹⁰², Frederik G. Kenyon¹⁰³ καὶ B. H. Streeter¹⁰⁴. Ἐξ αὐτῶν ὁ τελευταῖος εὐστόχως παρατηρεῖ ὅτι ἡ ἀπουσία τῆς γραφῆς ταύτης ἀπὸ τὸ χειρόγραφον «S i n a i S y r e r» (δ' αἰῶνος) δὲν πρέπει νὰ ἐκφράζῃ τὴν παράδοσιν τῆς Ἀντιοχείας, εἰς τὸ περιβάλλον τῆς ὁποίας ἐγράφη τὸ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγέλιον, διότι ἡ γραφὴ αὐτὴ ἀπουσιάζει καὶ ἀπὸ τὰ χειρόγραφα τῶν κοπτικῶν μεταφράσεων τοῦ γ' καὶ δ' αἰῶνος. Ὁ ἐρευνητὴς οὗτος ἐπικρίνων τὸν Ἰερώνυμον παρατηρεῖ ὀρθῶς ὅτι οὗτος ἐσφαλμένως ἐπεκαλέσθη τὸν Ὠριγένην, διότι, ἐνῶ ὁ ἄλεξανδρινὸς οὗτος συγγραφεὺς ἐγνώριζε τὴν κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους διαμφισβήτησιν τῆς πρωταρχικότητος τῆς γραφῆς «οὐ δὲ ὁ υἱ ὁς», ὁ ἴδιος ποσῶς δὲν ἀμφέβαλλε περὶ τῆς ἀuthεντικότητος της¹⁰⁵. Ὁ Streeter δέχεται πρὸς τούτους ὅτι οἱ κώδικες Σιναϊτικὸς καὶ Βατικανὸς ἐκπροσωποῦν τὴν ἀρχαιότεραν παράδοσιν τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἀλεξανδρείας¹⁰⁶.

99. Ὁρα Fr. Barth, μν. ἔργ. 449.

100. H. Conzelmann, μν. ἔργ. 122: «Bei der Zeitbestimmung der Parusie wird Mc. 13,32 gestrichen. Denn der Sohn weiss wohl Tag und Stunde; aber uns gebührt es nicht, dies zu wissen».

101. Eberhard Nestle's Einführung in das griechische Neue Testament, Göttingen 1922, 132.

102. Die Schriftfälschungen der Häretiker, Münster/W. 1925, 53.

103. Der Text der griechischen Bibel, Göttingen 1952, 50, 83, 110, 126. Τοῦ αὐτοῦ, Our Bible and the ancient Manuscripts revised by A. W. Adams, London 1958, 334. Καὶ κατ' αὐτόν, ἡ γραφὴ «οὐ δὲ ὁ υἱ ὁς», ὅπου δὲν ὑπάρχει, διεγράφη καθ' ὑπαγόρευσιν δογματικῶν λόγων.

104. The Four Gospels. A Study in origins. Treating of the Manuscript Tradition. Source, Authorship and Dates, London 1924. Eleventh impression 1964. 135.

105. Αὐτόθι 595.

106. Αὐτόθι 596. Πρβλ. Bédarideaux, μν. ἔργ. 189. L. Cerfaux, μν. ἔργ. 176-177.

Εἰς τὴν δευτέραν κατηγορίαν, τῶν δεχομένων δηλαδή τὴν γραφὴν «οὐδὲ ὁ υἱὸς» ὡς μεταγενεστέραν προσθήκην εἰς διάφορα χειρόγραφα τοῦ κατὰ Ματθαῖον, κατ' ἐπίδρασιν τοῦ Μρ. 13,32, ἀνήκουν οἱ August Pott¹⁰⁷ Heinrich Joseph Vogels¹⁰⁸, Dieter Lührmann¹⁰⁹ κ.ά.

γ') Οἱ νεώτεροι ἐρμηνευταὶ τοῦ χωρίου Μτθ. 24,36.

Παρὰ τὰ εὐρύτερα κριτήρια τῶν ἐρμηνευτῶν, (φιλολογικά, ἱστορικά, παλαιογραφικά, ἐκκλησιολογικά καὶ θεολογικά) καὶ οὗτοι διχάζονται. Οὕτω σημειοῦνται ἐνταῦθα μεταξὺ τῶν ἀποδεχομένων τὴν ἀθθεντικότητα τῆς γραφῆς «οὐδὲ ὁ υἱὸς» οἱ Th. Zahn¹¹⁰, J. Schniewind¹¹¹, M.-J. Lagrange¹¹² καὶ Eduard Schweizer¹¹³.

Κατ' οὐσίαν ὅλοι οἱ ἐρμηνευταί, οἱ ἀναγνωρίζοντες τὴν ἀθθεντικότητα τῆς γραφῆς «οὐδὲ ὁ υἱὸς» ἐρμηνεύουν τὴν «ἀγνωσίαν» ταύτην τοῦ «υἱοῦ» ὡς ἔκφρασιν τοῦ ἀπορρητῆτος τῆς ἡμέρας καὶ τῆς ὥρας ἐκείνης πρὸς τὸ συμφέρον τῶν ἀνθρώπων¹¹⁴.

Μεταξὺ τῶν μὴ ἀναγνωριζόντων τὴν ἀθθεντικότητα τῆς γραφῆς ταύτης, τὴν ὁποίαν καὶ ἀποδέχονται ὡς μεταγενεστέραν προσθήκην εἰς τὸ Μτθ. 24,36, σημειοῦνται ἐνταῦθα οἱ ἀξιολογώτεροι ἐξ αὐτῶν. Οὗτοι εἶναι οἱ G. Dalman¹¹⁵, R. Bultmann¹¹⁶, E. Klostermann¹¹⁷, A. H. Mc Neile¹¹⁸, V.

107. Der Text des Neuen Testaments nach seiner geschichtlichen Entwicklung, 2. Aufl., Leipzig-Berlin-1910, 73.

108. Handbuch der Textkritik des N.T. 2. Aufl., Bonn 1955, 181.

109. Die Redaktion der Logienquelle, Neukirchen 1969, 73.

110. Das Evangelium nach Matthäus, 3. Aufl., Leipzig 1910.

111. Das Evangelium nach Matthäus. 1-3. Aufl., Göttingen 1937, 238. Τοῦ αὐτοῦ, Das Evangelium nach Markus, 6. Aufl. Göttingen 1952, 175.

112. Évangile selon S. Marc, Paris 1966, 350.

113. Das Evangelium nach Matthäus, Göttingen 1973, 299. Τοῦ αὐτοῦ, Das Evangelium nach Markus, Göttingen 1975, 154-155.

114. Πρβλ. H. Ch. Hahn, «ὥρα». L. Coenen-E. Beyreuther, H. Bietenhard, Theologisches Begriffslexikon zum Neuen Testament, Wuppertal 1971, II, 2, 1473. — E. Schweizer, «Υἱός». G. Kittel's, Th. Wrk. z. N.T. 8, 373, 15-374,6. — Oepke, «Παρουσία». G. Kittel's, ἔθ' ἀ. 5, 865,16-19. Büchsel, «Λύτρον». G. Kittel's ἀπόθι 4, 346, 7-11. — Kittel, «Ἀγγελος», ἀπόθι 1, 84, 17-22.

115. Μν. ἔργ. I', 159.

116. Die synoptische Tradition 188 καὶ «Die Frage nach der Echtheit von Mt. 16,17-19». Exegetica. Aufsätze zur Erforschung des N.T., Tübingen 1967, 272-273.

117. Das Matthäus-Evangelium, 3. Aufl., Tübingen 1938, 196.

118. The Gospel according to St. Matthew, London 1957, 356.

Taylor¹¹⁹, Hans Conzelmann¹²⁰, και εκ των ημετέρων οι Ν. Δαμαλᾶς¹²¹ και Π. Τρεμπέλας¹²².

7. Ἀνακεφαλαίωσις και συμπέρασμα.

α'. Ἡ αὐθεντικότης τοῦ λογιῶν Μτθ. 24,36, Μρ. 13,32, και τῆς ἐν αὐτῷ γραφῆς «οὐδὲ ὁ υἱὸς».

Τὸ λόγιον τοῦ Κυρίου «Περὶ δὲ τῆς ἡμέρας ἐκείνης και ὥρας οὐδεὶς οἶδεν, οὐδὲ οἱ ἄγγελοι τῶν οὐρανῶν οὐδὲ ὁ Υἱὸς, εἰ μὴ ὁ Πατήρ μόνος» παρεῖχεν ἀπὸ τῆς πρώτης ἐξαγγελίας του πολλὰς δυσκολίας ὡς πρὸς τὴν κατανόησιν τοῦ ἀκριβοῦς νοήματός του. Οἱ βασικοὶ λόγοι τῶν δυσκολιῶν τούτων, ἦσαν κυρίως δύο· α) ἡ ἐκ τῶν συμφραζομένων ἀμφοτέρων τῶν Εὐαγγελικῶν κειμένων (Μτθ. 24,34. Μρ. 13,30. Πρβλ. Λκ. 21,32-33) δημιουργία εἰς τὰ πρόσωπα τῆς πρώτης Ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας τῆς ἐντυπώσεως, κατὰ τὴν ὁποίαν ἦτο τότε ἐγγὺς ἡ ἡμέρα και ἡ ὥρα τῆς δευτέρας παρουσίας τοῦ Κυρίου· και β) ἡ ρητὴ δῆλωσις τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, κατὰ τὴν ὁποίαν και ὁ ἴδιος δὲν ἐγνώριζε τὴν ἀκριβῆ ἡμέραν και ὥραν ταύτην.

Ἡ σύγχρονος ἐρευνα ἐπὶ τοῦ λογιῶν τούτου κατὰ πλειονοψηφίαν τῶν ἐιδικῶν ἐρευνητῶν, ἀποφαίνεται μετὰ κατηγορηματικότητος· α) ὑπὲρ τῆς αὐθεντικότητος τοῦ λογιῶν τούτου εἰς ἀμφοτέρα τὰ εὐαγγελικὰ κείμενα· β) ὑπὲρ τῆς ἀκριβοῦς διασώσεως αὐτοῦ ὑπὸ τῆς προευαγγελικῆς ἀποστολικῆς παραδόσεως· γ) ὑπὲρ τῆς προευαγγελικῆς καταγραφῆς του, μετὰ τῶν ἄλλων περὶ ἐσχάτων και τῆς δευτέρας παρουσίας λογιῶν τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, εἰς τινὰ συλλογὴν ἢ εἰς περισσοτέρας ἀκόμη συλλογὰς· δ) ὑπὲρ τῆς χρήσεως τῆς συλλογῆς ταύτης και ὑπὸ τῶν τριῶν πρώτων εὐαγγελιστῶν, τῶν «Συνοπτικῶν». Ἡ ἀπουσία βεβαίως τοῦ λογιῶν τούτου ἐκ τοῦ κειμένου τοῦ κατὰ Λουκᾶν Εὐαγγελίου, ὡς και ἀπὸ ἱκανὸν ἀριθμὸν χειρογράφων τοῦ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγελίου μόνον τῆς γραφῆς «Οὐδὲ ὁ Υἱὸς», οὐδόλως ἐξασθενεῖ τὴν ἀποψιν τῆς χρήσεως και ὑπὸ τοῦ Λουκᾶ τῆς αὐτῆς γραπτῆς πηγῆς. Ἀλλωστε γίνεται εὐκόλως ἐμφανῆς ἡ εἰς τὸ κείμενον τοῦ Λουκᾶ θέσις τοῦ

119. The Gospel according to St. Mark, London 1959, 522-523. Οὗτος μᾶλλον ἀμφιβάλει ὡς πρὸς τὴν αὐθεντικότητα τῆς γραφῆς ταύτης.

120. Μν. ἐργ. 121, 166.

121. Ἐρμηνεία εἰς τὴν Καινὴν Διαθήκην, Ἐν Ἀθήναις 1892, III, 459. ἐξ. Ὁ Δαμαλᾶς κατηγορεῖ τὸν C. Tischendorf, διότι παρέλαβε τὴν γραφὴν ταύτην εἰς τὴν μεγάλην κριτικὴν ἔκδοσίν του. Αὐτόθι 403.

122. Ὑπόμνημα εἰς τὸ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγέλιον Ἀθήναι 1951, 448 ἐξ. Τοῦ αὐτοῦ, Ὑπόμνημα εἰς τὸ κατὰ Μᾶρκον Εὐαγγέλιον, Ἀθήναι 1951, 255 ἐξ. Ὁ ἀείμνηστος Τρεμπέλας, ἐνῶ θεωρεῖ ἀδιάφορον τὴν γραφὴν ταύτην, υἱοθετεῖ τὴν ἐπ' αὐτῆς θέσιν τοῦ Εὐθυμίου Ζυγαδηνοῦ.

παρόντος λογίου μεταξὺ τῶν στίχων 24-26 τοῦ κεφ. 17 ἢ τῶν στίχων 33 καὶ 34 τοῦ 21ου κεφαλαίου. Πλὴν ὅμως ὁ Λουκᾶς αὐτοβούλως καὶ ὄλως ἐλευθέρως δὲν παραλαμβάνει ἐκ τῆς αὐτῆς γραπτῆς πηγῆς, τὴν ὁποίαν ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τῶν Ματθαίου καὶ Μάρκου χρησιμοποιεῖ, καὶ τὸ παρὸν κυριακὸν λόγιον. Ἄλλωστε, κατὰ τὴν θεωρίαν τῆς συντάξεως (Redaktions theorie), εἶναι γενικὴ ἢ ἀντίληψις, κατὰ τὴν ὁποίαν ἕκαστος τῶν Εὐαγγελιστῶν παραλαμβάνει εἰς τὸ ὑπ' αὐτοῦ συντασσόμενον κείμενον, ἐκ τῆς γενικώτερον γνωστῆς εἰς τὰ μέλη τῆς Ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας προφορικῆς ἢ γραπτῆς, προευαγγελικῆς παραδόσεως, μόνον πᾶν ὅ,τι ἐξυτηρέτει, κατὰ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ κρίσιν, τὸν εἰδικὸν σκοπὸν συντάξεως τοῦ Εὐαγγελίου του. Προκειμένου μάλιστα περὶ τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Λουκᾶ, γίνεται ἐνταῦθα σαφῶς φανερὸν ὅτι οὗτος ἐνδιαφέρεται κυρίως νὰ ὑπογραμμίσῃ τὸ αἰφνίδιον τῆς δευτέρας παρουσίας τοῦ Κυρίου, διὸ καὶ μόνος αὐτὸς λέγει σχετικῶς πολὺ περισσότερα τῶν δύο ἄλλων Εὐαγγελιστῶν (17,24 καὶ 21,34-35). Οὕτω φαίνεται ὅτι σκοπίμως παραλείπει τὸ λόγιον τοῦτο, διὰ νὰ ὑπογραμμίσῃ τὰ συμφορώτερα εἰς τοὺς ἀναγνώστας τοῦ Εὐαγγελίου του, διὰ τῶν γραφομένων ὑπ' αὐτοῦ εἰς τοὺς στίχους 21,34 καὶ 36. Τὴν πρόθεσιν ταύτην τοῦ Εὐαγγελιστοῦ ἀσφαλῶς δὲν ἐξυτηρέτει ἢ ἐνταῦθα παράθεσις τοῦ ἐν λόγῳ κυριακοῦ λογίου. Ὑπὲρ τῆς ἀπόψεως ταύτης συνηγοροῦν καὶ οἱ ὑπ' αὐτοῦ χαρακτηρισμοὶ τῆς ἡμέρας καὶ τῆς ὥρας ἐκείνης ὡς «ἀστραπῆς» (Λκ. 17,24) καὶ «ὥς παγίδος». Διὰ τοῦ πρώτου ἐκφράζεται κυρίως τὸ αἰφνίδιον τῆς ἡμέρας ἐκείνης, διὰ δὲ τοῦ δευτέρου ἡ ἀνάγκη τῆς διαρκοῦς ἐτοιμότητος τῶν Χριστιανῶν. Κυρίως διὰ τοῦ δευτέρου χαρακτηρισμοῦ καθίστατο περιττὴ ἢ παράθεσις καὶ τοῦ περὶ τῆς ἀγνωσίας τῆς ἡμέρας ἐκείνης κυριακοῦ λογίου.

Ὁ Λουκᾶς οὐδεμίαν ἐξ ἀντιθέτου αἰσθάνεται δυσκολίαν νὰ παρουσιάσῃ εἰς τὰς Πράξεις τῶν Ἀποστόλων (1,7) τὴν παρεμφερῆ πρὸς τὸ παρὸν κυριακὸν λόγιον ἀπάντησιν τοῦ ἀναστάντος Χριστοῦ πρὸς τοὺς ἐπερωτήσαντας αὐτὸν Μαθητὰς του· «Κύριε, εἰ ἐν τῷ χρόνῳ τούτῳ ἀποκαθίστανεῖς τὴν βασιλείαν τοῦ Ἰσραήλ»; Διότι μετὰ τὴν Ἀνάστασιν, μάλιστα δὲ μετὰ τὴν Ἀνάληψιν τοῦ Κυρίου, ἡ ἡμέρα τῆς «δόξης τοῦ Ἰσραήλ» ἦτο ταυτόσημος πρὸς τὴν «ἡμέραν τῆς δευτέρας παρουσίας», ἐν ταύτῃ δὲ καὶ τὸ βασικώτερον τῶν θεμάτων τῆς καθημέραν ζωῆς τῆς Ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας. Ἄξιον δὲ ὑπογραμμίσσεως εἶναι τὸ γεγονὸς τῆς οὐσιαστικῆς διαφωτίσεως τοῦ νοήματος τοῦ παρόντος κυριακοῦ λογίου, περὶ τῆς ὑπὸ πάντων ἀγνωσίας τῆς ἡμέρας ἐκείνης, διὰ τῆς ἀπαντήσεως τοῦ ἀναστάντος εἰς τὸ νέον τοῦτο ἐρώτημα τῶν Μαθητῶν αὐτοῦ. Διὰ τῆς ἀπαντήσεως ταύτης ὁ ἀκριβὴς χρόνος τῆς δευτέρας παρουσίας τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ παρουσιάζεται ὡς θέμα τῆς ἀποκλειστικῆς δικαιοδοσίας τοῦ Θεοῦ Πατρὸς (Πράξ. 1,7). Τοῦτο σημαίνει ὅτι κατὰ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ Πατρὸς, ἡ ἡμέρα αὕτη πρέπει νὰ τηρηθῇ ἀπόρρητος χάριν τοῦ συμφέροντος τῶν ἀνθρώπων, ἀκόμη καὶ ἀπὸ

αυτούς τους ἀγγέλους, τους ὑποτεταγμένους εἰς τὴν ἐξουσίαν μόνον τοῦ Θεοῦ Πατρὸς (Μ. Βασίλειος, Conzelmann).

Κατὰ τὴν κρατοῦσαν γενικώτερον ἀντίληψιν, παρεμφερεῖς πρέπει νὰ εἶναι καὶ οἱ λόγοι τῆς μὴ παραθέσεως τοῦ ἐν λόγῳ κυριακοῦ λογιῖου ὑπὸ τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννου. Αἱ περὶ τῆς δευτέρας παρουσίας πολλὰ ἐκφράσεις τοῦ κατὰ Ἰωάννην ἔχουν πρωτίστως ἀποδεσμευθῆ ἀπὸ τὴν σύγχυσιν ἐκείνην τῶν προρρήσεων τοῦ Κυρίου περὶ τῆς καταστροφῆς τῶν Ἱεροσολύμων, ὡς καὶ ἀπὸ τῶν ἐνθουσιαστικῶν ἐσχατολογικῶν τάσεων τῆς πρώτης Ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας. Πάντως εἶναι πλεῖστα ὅσα τὰ χωρία ἐκεῖνα τοῦ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγελίου, τὰ ὁποῖα ἐπεκαλέσθη ἡ πατερικὴ ἐρμηνεία πρὸς ἐξήγησιν τῆς διὰ τοῦ λογιῖου Μτθ. 24,36, Μρκ. 13,32 προβαλλομένης ὑπὸ τοῦ «Υἱοῦ» ἀγνωσίας τῆς ἡμέρας καὶ τῆς ὥρας τῆς δευτέρας παρουσίας. Ἡ ἀγνωσία δὲ αὕτη, ἡ ὁποία ἐκ πρώτης ὄψεως ἐρμηνεύεται φραστικῶς ὑπὸ τῶν ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων ὡς ἀγνωσία τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως τοῦ «Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ», κατ' οὐσίαν δὲν ἐκφράζει τὴν ὑπ' αὐτοῦ ἀγνοίαν τῆς ἡμέρας ἐκείνης, ἀλλὰ τὴν πρὸς αὐτὴν μακροθυμίαν τοῦ Θεοῦ Πατρὸς.

β'. Προέλευσις τῆς διαγραφῆς τῆς ἐκφράσεως «οὐδὲ ὁ Υἱός».

Ἡ ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ δ' αἰῶνος παρουσιαζομένη διαγραφή τῆς ἐκφράσεως «οὐδὲ ὁ υἱὸς», εἰς διάφορα χειρόγραφα τοῦ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγελίου, ὑπηγορεύθη, κατὰ τὴν γενικώτερον κρατοῦσαν ἀντίληψιν, ἐκ καθαρῶς θεολογικῶν λόγων καὶ δὴ α) ἔνεκα τῆς ὑπὸ τῶν Ἀρειανῶν καὶ τῶν ὁμοφρόνων τῶν καταχρήσεως τῆς ἐκφράσεως ταύτης πρὸς στήριξιν τῆς κακοδοξίας των β) ἔνεκα τῆς δυσκολίας συμβιβασμοῦ τῆς ἀγνωσίας ταύτης τοῦ «υἱοῦ τοῦ Θεοῦ» πρὸς τὴν θεϊκὴν παντογνωσίαν του. Ἡ ἀντίθετος ἄποψις παλαιότερων ἰδίᾳ ἐρμηνευτῶν, ὅτι δηλαδὴ ἡ ἔκφρασις «οὐδὲ ὁ υἱὸς» ἀποτελεῖ μεταγενεστέραν προσθήκην εἰς τὸ Μτθ. 24,36 κατ' ἐπίδρασιν ἐπ' αὐτοῦ τοῦ κειμένου τοῦ Μρκ. 13,32 (Ἀμβρόσιος), δὲν εὐσταθεῖ, διότι μία τοιαύτη προσθήκη οὐδένα ἐξυπηρετεῖ, οὔτε αἰρετικόν, οὔτε ὀρθόδοξον, ἐρμηνευτήν. Τοὺς μὲν αἰρετικούς, διότι ἡ παρουσία τῆς γραφῆς ταύτης καὶ μόνον εἰς τὸ κατὰ Μᾶρκον ἦτο ἀρκετὴ δι' αὐτούς, ὥστε νὰ ἀποφύγουν τὸ ἐνδεχόμενον τῆς κατηγορίας τῆς νοθεύσεως τῶν Γραφῶν. Τοὺς ὀρθοδόξους πάλιν ἐρμηνευτάς δὲν ἐξυπηρετεῖ ἡ ἐκ τῶν ὑστέρων προσθήκη αὕτη, διὰ τὴν ἐρμηνείαν τῆς ὁποίας πολλὰς, καὶ μᾶλλον ἀνεπιτυχεῖς, κατέβαλλον προσπαθείας. Ὅθεν μόνον ἡ διαγραφή τῆς ἐκφράσεως ταύτης καθ' ὑπαγόρευσιν τῆς ἀντιαρειανικῆς διαθέσεως ὀρθοδόξων ἀντιγραφῶν τινῶν χειρογράφων τοῦ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγελίου εἶναι δυνατόν νὰ δικαιολογήσῃ τὴν ἐξ αὐτῶν ἀπουσίαν τῆς¹²³. Ἄλλως θὰ ἔπρεπεν αὕτη νὰ

123. Πρβλ. F r. K e n y o n, Der Text der griechischen Bibel 126.

μὴ εἶναι τόσον γνωστή, τοῦλάχιστον εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν, (Ὁριγένης, Μ. Ἀθανάσιος) πρὸ τῆς ἐμφάνισεως τοῦ Ἀρείου. Ἰδίᾳ δὲ διὰ τὴν Ἀλεξάνδρειαν προσλαμβάνει ἰδιαιτέραν ἀξίαν τὸ ὅτι αὕτη δὲν διεγράφη καὶ ἀπὸ τοῦ κείμενου τοῦ κατὰ Μᾶρκον Εὐαγγελίου. Ὑπογραμμίζεται ὅτι τὴν παρουσίαν τῆς γραφῆς ταύτης εἰς τὸ κατὰ Μᾶρκον Εὐαγγέλιον ἀναγνωρίζουν καὶ αὐτοὶ οἱ χρησιμοποιοῦντες τὸ χωρίον Μτθ. 24,36 ἄνευ τῆς γραφῆς «οὐδὲ ὁ Ὑἱὸς» ὀρθόδοξοι Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας, οἱ Μ. Βασίλειος, Ἰω. Δαμασκηνός, καὶ Εὐθύμιος Ζυγαδηνός. Κατ' αὐτοὺς ἡ ἀπουσία τῆς γραφῆς ταύτης ἐκ τοῦ Μτθ. 24,36 δὲν ἔχει τόσον ἱστορικὴν ἀξίαν, ἐφ' ὅσον αὕτη διεσώθη ἄνευ οἰασθήποτε ἐπιφυλάξεως εἰς τὸ Μρ. 13,32, παρὰ μόνον θεολογικὴν καὶ ἐρμηνευτικὴν. Ἐξ ἀντιθέτου ἡ ἀπουσία τῆς γραφῆς ταύτης ἐκ τοῦ Μτθ. 24,36 ἔχει κυρίως ἱστορικὴν ἀξίαν διὰ τοὺς θεολόγους τῆς Δύσεως, Ἀμβρόσιον καὶ Ἱερώνυμον, διὸ καὶ ἐκλαμβάνουν οὗτοι τὴν παρουσίαν τῆς εἰς τὰ χειρόγραφα τοῦ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγελίου ὡς προσθήκην τῶν Ἀρειανῶν, «νεοθεωτικῆς» τοῦ εὐαγγελικοῦ κειμένου. Ἡ ἀντίληψις αὕτη τῶν Ἀμβροσίου καὶ Ἱερωνύμου ἐξηγεῖται ἐκ τοῦ ὅτι οὗτοι ἐβασίζοντο εἰς τὴν χειρόγραφον παράδοσιν τῆς *Vetus Latina*, πολλὰ τῶν χειρογράφων τῆς ὁποίας ἀποτελοῦν τοὺς ἀρχαιότερους ἐκπροσώπους τοῦ κειμένου τοῦ Μτθ. 24,36 ἄνευ τῆς γραφῆς «οὐδὲ ὁ υἱὸς». Οὐδεμία δὲ χωρεῖ ἀμφιβολία ὅτι ἡ θέσις ἀμφοτέρων τῶν λατίνων τούτων θεολόγων συνέβαλε, μετὰ τοῦ ὀρθοδόξου ἀντιαιρετικοῦ πνεύματος, εἰς τὴν περαιτέρω ἀπουσίαν τῆς γραφῆς «οὐδὲ ὁ υἱὸς» ἀπὸ πολλὰ ἑλληνικὰ χειρόγραφα, ὡς καὶ ἀπὸ χειρόγραφα τῶν ἄλλων ἀρχαίων μεταφράσεων (συριακῶν καὶ κοπτικῶν) τοῦ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγελίου.

Ἐκτὸς τῆς μαρτυρίας τῶν χειρογράφων καὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων, ὑπὲρ τῆς πρωταρχικότητος καὶ τῆς ἀυθεντικότητος, καὶ διὰ τὸ Μτθ. 24,36, τῆς γραφῆς «οὐδὲ ὁ υἱὸς», συνηγορεῖ καὶ ἡ καθόλου προσπάθεια τῶν ἐρμηνευτῶν τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας, ἤδη ἀπὸ τοῦ Ὁριγένους, ὅπως ἐρμηνεύσουν τὴν ἀγνωσίαν ταύτην τοῦ «Ὑἱοῦ τοῦ Θεοῦ», ὡς ἀγνωσίαν μόνον τῆς ἀνθρωπίνης φύσεώς του, διὰ τῆς προσθήκης ἀκόμη καὶ τῆς γραφῆς «οὐδὲ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου» (*neque filius hominis*). Παρὰ τὴν ἀλήθειαν δὲ πρὸς ταύτην προεβάλλετο ὡς ταυτόσημος πρὸς τὴν γνῶσιν τοῦ Θεοῦ Πατρός καὶ ἡ θετικὴ γνῶσις τοῦ Υἱοῦ, διὰ τῆς παραθέσεως τῶν χωρίων Μτθ. 11,27, Λκ. 10,22, Ἰω. 1,18. 3,35. 10,15-30. 14,9-11. 17,10 κλπ. Ἡ ἐρμηνεία τῆς ἀγνωσίας τοῦ «Ὑἱοῦ τοῦ Θεοῦ», ὡς ἀγνωσία τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως δὲν εὐσταθεῖ βεβαίως, ὡς ἀντικειμένη εἰς τὴν ἀπόλυτον προσωπικὴν ἐνότητα τῶν δύο ἐν Χριστῷ φύσεων, ὡς καὶ πρὸς τὴν ἀντίδοσιν τῶν ἰδιωμάτων ἐκάστης τούτων.

Κατόπιν τῶν ἐκτεθέντων συνάγεται ὅτι ἡ γραφὴ «οὐδὲ ὁ υἱὸς» ἦτο ἡ ἀρχικὴ γραφὴ ἐξ ἴσου ἀμφοτέρων τῶν χωρίων Μτθ. 24,36 καὶ Μρκ. 13,32. Αὕτη πρέπει τὸ πρῶτον νὰ ἀπεβλήθῃ ἀπὸ τὸ Μτθ. 24,36 πολὺ πρὸ τῆς

κωδικοποιήσεως τῶν Εὐαγγελικῶν κειμένων, ἄλλως θὰ ἔπρεπε νὰ εἶχε διαγραφῆ καὶ ἀπὸ τὸ χωρίον Μρ. 13,32. Ἡ κατ' ἀρχὰς περιορισμένη αὕτη παράλειψις τῆς γραφῆς ταύτης ἐκ τοῦ κειμένου τοῦ Μτθ. 24,36 ἦτο πλέον φυσικὸν νὰ ἐπεκταθῆ, καθόσον συνέβαλλον εἰς τοῦτο ἡ μεγάλη κατάχρησις τῆς ὑπὸ τῶν Ἀρειανῶν, τῶν Εὐνομιανῶν, καὶ γενικώτερον τῶν Ἀνθρωπομορφητῶν, ὡς καὶ ἡ δυσκολία συμβιβασμοῦ τῆς δι' αὐτῆς ἐκφραζομένης ἀγνωσίας τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ πρὸς τὴν θεϊκὴν παντογνωσίαν του. Ἡ παράλειψις τῆς γραφῆς ταύτης ἀκόμη καὶ ἀπὸ τοὺς μεγαλογραμματοὺς ἑλληνικοὺς κώδικας W τοῦ ε' αἰῶνος, Σ τοῦ στ' αἰῶνος, L τοῦ η' αἰῶνος καὶ K, Π τοῦ θ' αἰῶνος, προέκυψεν ἀσφαλῶς ἐξ ἀντιγραφῆς παλαιότερου τινὸς χειρογράφου, ὑποστάντος ἢ τὴν ἐπίδρασιν χειρογράφων τῆς Vetus Latina ἢ τοῦ ἀντιαιρετικοῦ ἀγῶνος. Δι' αὐτῶν ἦτο φυσικὸν νὰ πολλαπλασιασθῆ ὁ ἀριθμὸς τῶν χειρογράφων, τῶν μὴ φερόντων τὴν γραφὴν ταύτην. Κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Μ. Βασιλείου, τοιαῦτα χειρογράφα πρέπει νὰ εἶχον εὐρύτερον ἐμφανισθῆ ὄχι μόνον εἰς τὴν Καππαδοκίαν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν, εἰς τὴν Συρίαν καὶ εἰς τὴν Παλαιστίνην, ὀλιγώτερον δὲ εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν, τὴν κοιτίδα τοῦ Ἀρειανισμοῦ. Ὁ Μ. Βασίλειος πάντως κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τοὺς Λατίνους, Ἀμβρόσιον καὶ Ἰερώνυμον, δὲν παραθεωρεῖ τὴν ὑπαρξιν τῆς γραφῆς ταύτης εἰς τὸ κατὰ Μᾶρκον, ἀλλὰ προσπαθεῖ νὰ συμβιβάσῃ τὴν μεταξὺ τῶν δύο εὐαγγελικῶν κειμένων διαφοράν, τονίζων ὅτι δι' αὐτῆς ἀντιδιαστέλλεται ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἀπὸ τοὺς ἀγγέλους, τοὺς τελοῦντας ὑπὸ τὴν ἀπόλυτον ἐξουσίαν μόνον τοῦ Θεοῦ Πατρὸς¹²⁴.

Εἰδικώτερον, ὡς πρὸς τὸν τρόπον τῆς πρώτης ἐμφανίσεως τῆς παραλείψεως τῆς γραφῆς ταύτης ἐκ τοῦ κειμένου τοῦ Ματθαίου, πρέπει ἀναντιρρήτως νὰ ἀποκλεισθῆ ἡ Ἀλεξάνδρεια¹²⁵. Τὴν ἀποψιν ταύτην ἐνισχύει, περισσότερο παντὸς ἄλλου, ἡ χρῆσις τοῦ Μτθ. 24,36 ὑπὸ τῶν Ἀλεξανδρινῶν Ὠριγένους, Μ. Ἀθανασίου, Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας, καὶ Διδύμου τοῦ Τυφλοῦ, μετὰ τῆς γραφῆς «οὐδὲ ὁ Υἱὸς». Καθ' ἡμᾶς πρέπει ἐξ ἴσου νὰ ἀποκλεισθῶν καὶ αἱ περιοχαὶ τῆς Συρίας, Παλαιστίνης καὶ Μ. Ἀσίας, μόνον διὰ τὴν πρώτην ἐμφάνισιν τῆς παραλείψεως ταύτης, οὐχὶ ὅμως καὶ διὰ τὴν εἰς αὐτάς μετέπειτα ἐπέκτασίν τῆς, ὅτε δηλαδή, παραλλήλως πρὸς τὴν ἐξάπλωσιν τῆς πλάνης τοῦ Ἀρειανισμοῦ, ἀνεπτύχθη καὶ ἡ κατ' αὐτοῦ πολεμικὴ τῶν ἐκπροσώπων τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ πρώτη ἐμφάνισις τῆς παραλείψεως ταύτης εἰς τὰ χειρογράφα τῆς Vetus Latina συνηγορεῖ ὑπὲρ τῆς ἐμφανίσεώς τῆς εἰς τὰς

124. "Ora Yves Courtonne, III, 49-50: «Τί τοίνυν ἐστὶν ἐν τούτοις ἐπισημῆσθαι ἄξιον; ὅτι ὁ μὲν Ματθαῖος οὐδὲν εἶπε περὶ τῆς τοῦ υἱοῦ ἀγνωσίας· δοκεῖ δὲ τῷ Μάρκῳ συμφέρεσθαι κατὰ τὴν ἔννοιαν, ἐκ τοῦ φᾶναι, εἰ μὴ ὁ Π α τ ῆ ρ μ ὶ ν ο ς. Ἡμεῖς δὲ ἡγοῦμεθα τὸ μ ὶ ν ο ς πρὸς τὴν τῶν ἀγγέλων ἀντιδιαστολὴν εἰρησθαί· τὸν δὲ υἱὸν μὴ συμπεριλαμβανέσθαι τοῖς ἑαυτοῦ δούλοις κατὰ τὴν ἄγνοιαν».

125. "Ora Th. Zahn, Das Matthäus Evangelium 672 ὑποσ. 21.

χριστιανικὰς περιοχὰς μᾶλλον τῆς Βορείου Ἀφρικῆς καὶ τῆς Ἰταλίας¹²⁶. Ἐπὶ τοῦ προκειμένου φρονοῦμεν ὅτι πρέπει νὰ τύχη ἰδιαιτέρας προσοχῆς ἡ χρῆσις κατὰ νόημα τῆς γραφῆς ταύτης ὑπὸ τοῦ Εἰρηναίου εἰς τὴν κατὰ τῶν γνωστικῶν ὁπαδῶν τοῦ Βαλεντίνου πολεμικὴν του¹²⁷. Δὲν ἀποκλείεται οὗτοι πρῶτοι νὰ ἔκαμνον κατάχρησιν τοῦ λογίου τούτου καὶ οὕτω νὰ ὑπηγόρευσαν τὴν διαγραφὴν τῆς ἐκφράσεως «οὐδὲ δὲ οὐ ἰδὲς» ἐκ τῶν χειρογράφων τῆς Vetus Latina. Οὕτω καὶ ὁ χρόνος τῆς πρώτης ἐμφανίσεως τῆς διαγραφῆς ταύτης πρέπει νὰ ἀναζητηθῇ μεταξὺ τῶν μέσων τοῦ γ' καὶ τῶν ἀρχῶν τοῦ δ' αἰῶνος.

126. Πρβλ. Μ. Α. Σιῶτου, Τὸ ἔργον τῆς Ἐκκλησίας πρὸς διασάφισιν τῶν Ἀγίων Γραφῶν, Ἀθήναι 1980, 20-23.

127. Ὅρα ἐνταῦθα σελ. 19.